

Araştırma Makalesi/ Research Article

Haydar Aliyev'in TBMM Konuşmaları ve Azerbaycan-Türkiye İlişkileri (1993-2003)*

Gökçe Süzgün Işık*

(ORCID: 0000-0002-4679-2862)

Makale Gönderim Tarihi

17.09.2024

Makale Kabul Tarihi

27.12.2024

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Süzgün Işık, G., "Haydar Aliyev'in TBMM Konuşmaları ve Azerbaycan-Türkiye İlişkileri (1993-2003)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10/1 (Mart 2025): 1149-1190.

APA: Süzgün Işık, G. (2025). Haydar Aliyev'in TBMM Konuşmaları ve Azerbaycan-Türkiye İlişkileri (1993-2003). *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10 (1), 1149-1190.

Öz

Bu çalışmada modern Azerbaycan Devleti'nin kurucusu Haydar Aliyev'in (Aliyev) 1994, 1997 ve 2001 yıllarında TBMM çatısı altında milletvekillerine yaptığı konuşmalardan yola çıkarak 1993 ve 2003 yılları arasında Türkiye ile Azerbaycan ilişkilerinin genel bir değerlendirmesini ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmanın araştırma sürecinde resmi kaynakların taraması yapılmış, pek çok telif eserin yanı sıra dönemin gazetelerine de başvurulmuştur. Bu sayede tarihsel ve kültürel anlamda derin bağları olan iki ülkenin 20. yüzyılda birbiriyle kurduğu yakın ilişki ortaya konulmuştur.

Azerbaycan'da istikrardan uzak bir ortamda, 1993 yılında iktidara gelen Haydar Aliyev, takip ettiği politikalarla kısa sürede iç güvenliği sağlamış ve

* Bu çalışma, 1-3 Mayıs 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilen "Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Haydar Aliyev'in Doğumunun 100. Yılı" Kongresinde sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Atatürkçü Düşünce ve Haydar Aliyev'in TBMM'ndeki Konuşmaları" başlıklı tebliğin içeriği geliştirilerek ve değiştirilerek üretilmiştir.

* Öğr. Gör. Dr., Bursa Teknik Üniversitesi, Rektörlük, Ortak Dersler Bölümü, Türkiye, gokcesuzgun@gmail.com.

Lecturer, Ph.D., Bursa Technical University, Rectorate, Department of Common Courses, Türkiye.

ülkede istikrara dayalı bir ortam oluşturmuştur. Bu dönemde ekonomik alanda uygulamaya koyduğu enerji politikalarıyla Azerbaycan, ülke olarak kısa sürede kalkınmıştır. Böylece, Azerbaycan'ı tekrar ayağa kaldıran lider olma konumuna erişmiştir. Haydar Aliyev, uluslararası alanda aktif bir dış politika izleyerek Azerbaycan'da iktidarda bulunduğu 10 yıllık süre içerisinde Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ikili ilişkilerin gelişmesine büyük önem vermiştir. Türkiye'yi sıklıkla ziyaret ederek iki ülke arasındaki uluslararası iş birliğinin ön plana çıkarılmasında etkili olmuştur. Bu ziyaretleri sırasında TBMM'de gerçekleştirdiği konuşmaların, Azerbaycan tarafından takip edilen siyasi, sosyal ve ekonomik politikalara ışık tuttuğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Haydar Aliyev, TBMM, Azerbaycan, Türkiye.

Heydar Aliyev's GNAT Speeches And Azerbaijan-Turkey Relations (1993-2003)

Abstract

This study aims to present a general assessment of Turkey-Azerbaijan relations between 1993 and 2003, based on the speeches of Heydar Aliyev, in the GNAT in 1994, 1997 and 2001. The research process of the study was completed by scanning official sources and referring to many copyrighted works as well as newspapers of the period. In this way, the close relationship between the two countries, which have deep historical and cultural ties, at the 20th century was revealed.

Heydar Aliyev, who came to power in Azerbaijan in 1993. Quickly ensured internal security and created an environment based on stability. He followed an active foreign policy in the international arena. During this period, Azerbaijan developed as a country in a short time with the energy policies. During the 10 years that Aliyev was in power, attached great importance to the development of relations between Turkey and Azerbaijan. Aliyev's visits was effective in bringing international cooperation between the two countries. In this context, it is seen that Haydar Aliyev's speeches in the GNAT shed light on the political, social and economic policies followed by Azerbaijan.

Keywords: Heydar Aliyev, GNAT, Azerbaijan, Turkey.

Giriş

Azerbaycan, sahip olduğu stratejik konum nedeniyle Kafkas coğrafyasında Türk Kapısı olarak adlandırılmıştır. Ülke, bağımsızlığına uzanan süreçte pek çok sıkıntılı dönem yaşamışsa da 28 Mayıs 1918'de

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Doğu'nun ilk demokratik Cumhuriyeti olarak tarihe geçmiştir. Bu noktada 1923 yılında temelleri atılan Türkiye Cumhuriyeti'ne de önemli bir model niteliği taşımıştır. Ancak ülke topraklarının kısa süre sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)¹ tarafından işgaliyle Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dönemi sona ermiştir.

Azerbaycan'ın Sovyet boyunduruğundan kurtularak bağımsızlığını ilan etmesi ancak yetmiş yıl sonra SSCB'nin dağılmasıyla mümkün olabilmıştır. Azerbaycan, SSCB'nin 1991 yılının 18 Ekim gününde çöküşüyle bağımsızlığını yeniden elde etmiştir. Bu aşamadan itibaren ortaya çıkan süreçte çeşitli dış baskılara maruz kalmış ve iç karışıklıklar yaşamıştır. İç istikrardan uzak bir ortamda 1993 yılında ülke yönetimini devralan Haydar Aliyev (Aliyev), ivedilikle iç güvenliğinin sağlanması ve toprak bütünlüğünün korunmasında etkili olmuştur. İzlediği ve uyguladığı politikalarla modern Azerbaycan'ın kurucusu olarak ön plana çıkan Aliyev, yönetime geldiği ilk andan itibaren uluslararası alanda aktif bir dış politika yürütmüştür.

Aliyev, iktidarı yıllarında hayata geçirilen çeşitli uygulamalarla Azerbaycan'ı yeniden inşa etmiştir. "İnsanlara hürriyet, devletlere istiklal" ilkesi üzerine kurulan Azerbaycan'ın iktidarında bulunduğu 10 yıllık süre içerisinde Türkiye ile ikili ilişkilerin gelişmesine de büyük önem vermiştir. Bu doğrultuda Türkiye'yi sıklıkla ziyaret ederek iki ülke arasındaki uluslararası iş birliğinin ön plana çıkarılmasında etkili olmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), 23 Nisan 1920 tarihindeki açılışından itibaren pek çok devlet adamını konuk olarak ağırlamış, pek çok ülkenin lideri, TBMM Genel Kurulu'nda milletvekillerine hitap etmiştir. Modern Azerbaycan'ın kurucu lideri Aliyev, TBMM'ye en fazla seslenen ülke liderleri arasında yer alması dolayısıyla söz konusu liderler içerisinde ayrı ve özel bir yere sahiptir. Kendisi; 1994, 1997 ve 2001 tarihlerinde Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaretlerde TBMM'de konuşmalar yapmıştır. Bu konuşmalarında milletvekillerine hitap eden

¹ Dağılmadan önceki durum için Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ifadesi ve SSCB kısaltması, çalışmanın ilerleyen kısımlarında, dağılma sonrasında ele alınan süreç için ise Rusya ifadesi kullanılmıştır.

Aliyev, 1993 yılı öncesinde Azerbaycan'da var olan tablo ile iktidarı sırasında takip edilen iç ve dış politikalar hakkında pek çok ayrıntılı bilgi vermiştir.

Diğer yandan Aliyev'in TBMM'de gerçekleştirdiği konuşmalar, tarihsel ve kültürel anlamda derin bağları olan iki ülkenin 20. yüzyılda birbiriyle kurduğu yakın ilişkinin de bir göstergesidir. Aliyev, Türkiye ve Azerbaycan'ın siyaset, kültür, bilim ve ekonomi başta olmak üzere daha pek çok alanda birlikte hareket etmesinin yararına ve önemine inanmıştır. Bu doğrultuda gerçekleştirdiği faaliyetleriyle iki ülkenin uluslararası siyasette stratejik ortaklığının da temellerini atmıştır.

İktidarı yıllarında Azerbaycan'da anayasaya dayalı çok partili yapının güçlendirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiş, bu dönemde kültürel, ekonomik ve sosyal birçok reformun hayata geçirilmesi, Azerbaycan'ın Sovyet etkisinden çıkarak yeni bir hayat tarzı ve yaşam görüşüne adaptasyonunu da sağlamıştır. Aliyev döneminden itibaren gerçekleştirilen uygulamalar, Azerbaycan'ı günümüz dünyasına taşıyan önemli adımlar bütünü oluşturmaktadır.

Türkiye ve Azerbaycan'ın 1993-2003 arası dönemde ilişkilerinin ele alındığı bu çalışma, yakın zamanda (2020) gerçekleşen ve İkinci Dağlık Karabağ Savaşı olarak adlandırılan, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarındaki işgaline son veren, savaş süreci ile savaş sonrası süreçte meydana gelen gelişmeleri ve sonuçları anlamamıza katkı sağlayacaktır.

1993 Öncesinde Azerbaycan'da Genel Yapı ve Türkiye'yle İlişkiler

Aliyev, Azerbaycan'ın iktidarında bulunduğu 1993-2003 yılları arasında Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaretlerinde TBMM Genel Kurulu'na hitap ederek Azerbaycan hakkında çeşitli bilgiler vermiş ve açıklamalarda bulunmuştur. Aliyev'in konuşmalarında öncelikle bahsettiği noktalardan biri, ülkenin kendi iktidarı öncesindeki durumu olmuştur. Bu bilgiler ve açıklamalar, Aliyev'in iktidarı döneminde ne kadar yol alındığını karşılaştırmalı olarak ortaya koyma işlevine de sahip olmuştur.

Aliyev'in açıklamalarına göre, yirminci yüzyıl öncesinde Azerbaycan'da birkaç siyasi odak, ülkenin bağımsızlığı yolunda çalışmalarını sürdürürken istiklal ve bağımsızlığın elde edilmesi aşamasında Türkiye'yle de sıkı bir ilişki içerisinde bulunmuştur. Tüm

bunların sonucu olarak 1918 yılında Azerbaycan'da ilk demokratik devlet kurulmuştur.² Böylece, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti³, Doğu'nun ilk demokratik Cumhuriyeti olarak tarihe geçmiştir.⁴

Yaklaşık iki yüz yıl SSCB kontrolünde kalan Azerbaycan, bu dönemde pek çok zorlu şartla karşı karşıya kalmıştır. Devlet Başkanı Aliyev, bağımsızlığa giden yol hakkında şunları ifade etmiştir:

“Şüphesiz ki, Azerbaycan'ın hayatında cürbecür [çeşitli] merhaleler, cürbecür [çeşitli] çetinlikler [zorluklar] olmuştur. Nihayet 1918 yılında Azerbaycan'da ilk demokratik cumhuriyet yaranmıştır [kurulmuştur]. Bu, tarihi proseslerin [süreçlerin] neticesi olmuştur.”⁵

Bu devlet, I. Dünya Savaşı sonunda, 11 Ocak 1920 tarihinde toplanan Paris Barış Konferansı'nda alınan ortak karar sonucunda uluslararası alanda tanınarak bağımsız bir Cumhuriyet konumuna ulaşmıştır.⁶ Osmanlı Mebusan Meclisi ise 22 Ocak 1920 tarihinde aldığı karar ile Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kesin olarak tanımıştır.⁷

Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşmasının tarihin bir sonucu olarak niteleyen Aliyev, konuşmasının devamında Bolşevik Devrimi ardından Rusya coğrafyasında var olan halkların kendi yollarını seçerken tıpkı onlar gibi Azerbaycan'ın da bağımsız bir devlet olma yolunu seçtiğini belirtmiştir.⁸

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, siyasi ve hukuki açıdan çağdaşı olan devletlere göre ileri bir demokrasi anlayışının temsilcisi olmuştur. Bunun yanında hem Türk-İslam dünyasına hem de Güney Kafkasya'ya örneklik eden bir konumda yer almıştır. Sahip olduğu demokratik yapı, laiklik ve hukukun üstünlüğü anlayışına dayalı güçler ayrılığı ilkesini benimsemiş

² *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi* [Buradan sonraki dipnotlarda 'TBMM ZC' olarak kısaltılacaktır.], Devre: 19, Birleşim: 69, C. 53, 9.02.1994, s.14-22.

³ Bazı kaynaklarda Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti biçiminde de geçmektedir.

⁴ Ali Asker, “Azerbaycan'da Milli Kimlik İnşasında Sosyo-Ekonomik Etkenler ve Millet Olgusunun Fikri Temelleri”, *Yeni Türkiye*, 75 (2015), s.535.

⁵ *TBMM ZC*, Devre: 19, Birleşim: 69, C. 53, 9.02.1994, s.16.

⁶ Murteza Hasanoglu, “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Dövründə Dövlət İdarəçiliyi”, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 1 (2018), s.20.

⁷ Şeyda Çevikel, “Resulzade'den İlham Aliyev'e Azerbaycan-Türkiye Siyasi İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Anasay*, 26 (2023), s.158.

⁸ *TBMM ZC*, Devre: 19, Birleşim: 69, C. 53, 9.02.1994, s.16.

şekli ile de 1923 yılında temelleri atılan Cumhuriyet Türkiye'sinde önemli bir model konumunda olmuştur.⁹

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu Mehmet Emin Resulzade, Mustafa Kemal'in iktidar yıllarında Türkiye'de yaşamıştır. İki liderin birbirlerine yaklaşımlarında saygı ön planda olmuştur. Mehmet Emin Resulzade, 1923 tarihli "Azerbaycan Cumhuriyeti: Keyfiyeti, Teşekkürü ve Şimdiki Vaziyeti" başlıklı çalışmasında büyük Türk önderini "Kurtulan Doğunun Sembolü" olarak nitelemiştir. Bu eser, Mustafa Kemal'in Dolmabahçe'deki özel kütüphanesinde yer almakla birlikte kendisi bu eserin sayfalarına şu notları almıştır:

"Ben dünyaya senden üç sene erken göz açtım. Ama tüm Türk dünyasında ilk kez Türk'ün Cumhuriyet ve bağımsızlık bayrağını sen yükselttin. Bayrak inmesin diye onu senin ellerinden alıp Türkiye üzerine ben salladım. İnmez demişsin, bu bayrak aşağı inmeyecektir."¹⁰

Azerbaycan'da Halk Cumhuriyeti'nin ilk temellerinin atıldığı yıllarda Türkiye'nin Azerbaycan'a olan desteğini, Aliyev, konuşmalarında şu sözleriyle vurgulamıştır:

"Azerbaycan Halkı, ilk demokratik devlet yarattığı bir devirde, Türkiye, Azerbaycan ile yanyana olmuş, beraber olmuş, Türkiye'nin Azerbaycan'a çok kömeği [yardımı] olmuştur. Bunu, Azerbaycan Halkı hiçbir vakit unutmamıştır ve unutmayacaktır."¹¹

Aliyev'in açıklamalarına göre bu dönemde Azerbaycan, ayrı ayrı düşmanların saldırılarına maruz kalırken Türk Ordusu, Bakü'ye gelerek Azerbaycan halkını Ermenilerin zulmünden kurtarmıştır. Ancak ilerleyen süreçte Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin varlığı SSCB hakimiyeti ile ortadan kalkmıştır. Bu aşamadan itibaren ülke coğrafyasındaki SSCB kontrolü yetmiş yıl sürmüştür.¹²

SSCB döneminde devlet, toplum yaşamının tüm alanlarına etki ederek, merkezi otorite ve bürokrasiyi kemikleştiren bir yönetim

⁹ Esmâ Özdaşlı, "Bağımsızlığını Yeniden Kazanışının 30. Yılında Azerbaycan", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 255 (2021), s.336.

¹⁰ Telli Korkmaz, "Türkiye-Azerbaycan İlişkileri (1919-1938)", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-azerbaycan-iliskileri-1919-1938>.

¹¹ TBMM ZC, Devre: 19, Birleşim: 69, C. 53, 9.02.1994, s.16.

¹² TBMM ZC, Devre: 19, Birleşim: 69, C. 53, 9.02.1994, s.16.

kurmuştur. SSCB'nin bu dönemde uyguladığı iktisadi ve siyasi eritme politikası, kültürel alanda da önemli bir etkiye sahip olmuştur. Asimilasyon söz konusu olduğunda bu alan üzerinde hassasiyetle çalışılmıştır. SSCB ilk olarak köklü tarihi bir geçmişe sahip olan Azerbaycan Türklerinin bağımsız yaşamasının kaynağı olan Azerbaycan Türkçesinin kullanımına yönelik engeller çıkarmış, uygulanan baskıyla Rusça zorunlu eğitim dili haline gelmiştir. Bu süreçte Azerbaycan'ı kendi kültürü ve tarihinden koparmak amaçlanmıştır.¹³

SSCB'nin Azerbaycan'a uyguladığı tüm baskı ve zora karşın Azerbaycan halkı, milli ve manevi değerlerini, dillerini ve dinlerini korumayı başarmıştır. Milli geleneklerini, milli değerlerini yaşatan Azerbaycanlılar özellikle yüksek eğitime önem vermişler böylece uygar dünyanın değerleri ile bir sentez oluşturmuşlardır. Aliyev'e göre 20. yüzyılda Azerbaycan:

“Dünya medeniyetine, dünya ilmine büyük tayfalar vermiştir [çok sayıda insan yetiştirmiştir]; büyük âlimler, büyük yazıcılar, büyük şairler, büyük mimarlar, büyük ressamlar, büyük bestekârlar, musikiciler, hem Azerbaycan halkının millî ilmini, medeniyetini, tahsilini zenginleştirmişler, hem de bütün dünya medeniyetine, dünya ilmine büyük tayfalar vermişlerdir.”¹⁴

Azerbaycan aydınları 20. yüzyılın başlarında Avrupa'da eğitim alarak entelektüel olarak olgunlaşmış ve milli kimlik farkındalığını geliştirerek ulusal burjuvazinin oluşmasında etkili olmuşlardır.¹⁵

Aliyev, TBMM konuşmalarında çağdaş dünyanın bir parçası haline gelen Azerbaycan ile ilgili şunları söylemiştir:

“Böyük iftihar hissiyle deyirem ki, Azerbaycan Halgı, bugün, yüksek medeniyete, yüksek ilme, yüksek bilgiye malik olan halgtır ve bizim halgımızın simasını bugün teşkil eden, bizim millî, manevî değerlerimizin umumi beşeri, umumi dünya değerleriyen birleşmesi, sintezi teşkil

¹³ Ülker Yakar, “1920-1930 Yıllarında Azerbaycan'ın Milli ve Manevi Değerlerine Karşı Sovyet Rusya Tarafından Yürütülen Asimilasyon Siyaseti”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1 (2018), s.309.

¹⁴ TBMM ZC, Devre: 19, Birleşim: 69, C. 53, 9.02.1994, s.17.

¹⁵ Yakar, a.g.m, s.321.

ediyor. Azerbaycan, bugün millî bir ülkedir; aynı zamanda dünyevî [lâik] sivilizasyonlu [medenî] bir ülkedir.”¹⁶

Genel kurul konuşmalarında Aliyev, ülkenin SSCB hakimiyetinde olduğu 1990'lara uzanan süreçte bağımsızlık yolunda zorlu aşamalardan geçtiğini de belirtmiştir. Buna göre:

“1987'nci yılın sonunda, 1988'inci yılda Azerbaycan'ı parçalamak, dağıtmak niyetinde olan düşman kuvveler, Karabağ problemini ortaya atmışlar ve sürekli olarak Ermenistan'ın, Azerbaycan'a tecavüzü devam etmiştir.”¹⁷

Ülkede ulus bilincinin ön plana çıkması da bu gelişmelere bağlı olarak kendini göstermiştir. Bu aşamada Dağlık Karabağ bölgesinde yaşayan Ermenilerin, Ermenistan Devleti'nin hakimiyeti altında yaşamak istediğini dile getirmesi ülkede büyük tepki mitinglerinin gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur. Bu sayede Azerbaycan'da Sovyet Rusya'ya karşı ilk düzenli ve örgütlü mücadelenin de temelleri atılmış, böylece Halk Cephesi Hareketi ortaya çıkmıştır.¹⁸

1990'lı yılların başında bağımsızlığın ilan edilmesi aşamasında birçok baskıya maruz kalan Azerbaycan, yaşadığı tüm sıkıntılara karşın zorlukların üstesinden gelebilmiştir.¹⁹ Aliyev, Azerbaycan'ın bağımsızlığa olan tutkusunu;

“Bizim müstekillğimiz [bağımsızlığımız] ebedidir. Bu müstekilliği heç vakt, her berçle [hiçbir zaman hiçbir şekilde] biz elden veremeyeceğiz ve Azerbaycan halkı daimî müstekillik [bağımsızlık] yoluyla gidecek, millî azattık yoluyla gidecektir.”²⁰

sözleriyle TBMM'ye seslenerek vurgulamıştır.

Aliyev, 18 Ekim 1991'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığı Hakkında Anayasa Akdi'nin kabul edilmesiyle, Çarlık idaresi döneminde topraklarının hukuksuz olarak işgale uğradığını ve bu süreçte Azerbaycan'a karşı sömürge politikası izlendiğini açıkça dile getirerek

¹⁶ TBMM ZC, Devre: 20, Birleşim: 89, C. 26, 6.05.1997, s.17.

¹⁷ TBMM ZC, Devre: 19, Birleşim: 69, C. 53, 9.02.1994, s.18.

¹⁸ Ayça Ergun, “Azerbaycan'da Sovyet Sonrası Dönemde Değişim ve Dönüşüm”, *Kafkasya'da Değişim, Dönüşüm* (Der. Mustafa Aydın), Ankara, 2012, s.10.

¹⁹ TBMM ZC, Devre: 21, Birleşim: 68, C. 56, 13.03.2001, s.483.

²⁰ TBMM ZC, Devre: 19, Birleşim: 69, C. 53, 9.02.1994, s.19.

tam bağımsız bir devlet olma idealini ortaya koymuştur. Türkiye ise Azerbaycan'ı 9 Kasım 1991'den itibaren tanıdığını ilan etmiş, böylece Azerbaycan'ı dünyada tanıyan ilk ülke olma konumunu üstlenmiştir.²¹ Aliyev, üçüncü TBMM konuşmasında Türkiye'nin Azerbaycan'a olan desteğine şöyle dikkat çekmiştir:

“Türkiye, Azerbaycan'ın istiklâliyetini [bağımsızlığını] dünyada tanıyan ilk devlet olmuştur ve Azerbaycan'a o vaktan [andan itibaren] daima destek vermiştir ve destek vermekte devam eder.”²²

Azerbaycan'da 1991'de bağımsızlığın ilan edilmesinin ardından Komünist Parti birinci sekreteri Ayaz Muttalibov, yeni devletin ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Ancak bu dönemde devletin ulus devlet kimliğinin pekişmesi ve sistemin demokratikleştirilmesi noktasında herhangi bir adım atılmamıştır. Birinci Dağlık Karabağ Savaşında, 26-27 Şubat 1992 tarihinde Ermenilerin Hocalı Katliamı'nı gerçekleştirmesi ve Şuşa'nın 1992 Mayıs'ında işgal edilmesinin ardından Ayaz Muttalibov, Moskova'ya kaçmıştır.²³

Muttalibov'un ülkeyi terk etmesinin ardından 1992 yılının Haziran ayı itibarıyla gerçekleştirilen ikinci cumhurbaşkanlığı oylamasında Halk Cephesi lideri Ebulfeyz Elçibey, oyların %59'unu kazanarak Cumhurbaşkanı olmuştur. 1993 yılındaysa Dağlık Karabağ'da ortaya çıkan gelişmelerin etkisi ile Gence kentinde Suret Hüseyinov önderliğinde gerçekleştirilen bir ayaklanma büyüyerek başkent Bakü'yü de etkisi altına almıştır. Böylece Ebulfeyz Elçibey ile iktidarda temsil edilen Halk Cephesi, yönetimden uzaklaştırılmıştır. Söz konusu isyan günlerinde Meclis Başkanlığı görevini üstlenen Aliyev, 3 Ekim 1993 tarihine gelindiğinde, halk oylaması ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı seçilmiştir.²⁴

Bu dönem Türkiye açısından değerlendirildiğinde, Türkiye'nin SSCB ardılı ülkelere hem var olan rejimi hem de liberal ekonomiye dayalı

²¹ Özdaşlı, a.g.m, s.347.

²² TBMM ZC, Devre: 21, Birleşim: 68, C. 56, 13.03.2001, s. 481.

²³ Ergun, a.g.e, s.11.

²⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Azerbaycan Ülke Raporu*, Ankara, 1996, s.8.

yapısıyla rol model olma ve bu ülkelere yönelik liderliği üstlenmek eğilimi içinde olduğu görülmektedir.²⁵

Başkent Bakü'de iki ülke ilişkilerini geliştirmeye elverişli bir iktidarın kurulması, Kafkasların güneyinde Rusya'nın yoğun nüfuzunun etkisini kırabilmek, Ermeni işgali altında bulunan Dağlık Karabağ bölgesinde Azerbaycan egemenliğinin sürmesi ve bu ülkenin yapacağı olası enerji anlaşmalarında yer alabilmek, Türkiye'nin bu dönemdeki hedefleri olmuştur. Bu hedefler, aynı dili konuşan ve aynı milletten olan ülkelerin iş birliğine yönelik önemli beklentilerin ortaya çıkmasına da sebep olmuştur.²⁶

Türkiye'nin ortak dil ve milli köken noktasında bulunduğu ülkelerle iş birliği yapma beklentisi doğrultusunda, SSCB'nin dağılması ardından 1990'ların başında kurulan Türki Cumhuriyetler ile yakınlaşma politikasında, kültürel iş birliği önemli bir yere sahip olmuştur. Bu iş birliğinin ilk adımı eğitim ve alfabe alanında atılmıştır. Özellikle dil yakınlığı nedeniyle Azerbaycan'a ayrı bir önem verilmiştir.

Türkiye ve Azerbaycan'ın kültürel iş birliği noktasındaki çalışmalarına SSCB henüz parçalanmadan önce başladığı görülmektedir. Bilhassa 10 Ocak 1990 tarihinde imzalanan, "Türkiye ile Azerbaycan Arasında 1990-1992 Dönemi Kültürel ve Bilimsel Değişim Programı" başlıklı protokol bu alanda atılan ilk adım olmuştur.²⁷

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla, 1992'de kültürel iş birliği konusunda ortak fikir birliğine varılmıştır. Bu sayede Türkiye, Azerbaycan'a alfabe değişiminde yardımcı olmayı ve eğitim reformuna destek vermeyi kabul etmiştir. Diğer yandan ülkede Türk dilinde eğitim yapacak kurumların oluşturulması ve bunların her türlü ihtiyacının giderilmesiyle çeşitli eğitim araçlarının sağlanmasında da yardımcı olunacaktır. Bunun yanında Azerbaycan'dan gelen öğrencilerin Türkiye'de eğitim görmeleri vb. önemli konularda gerekli her düzenlemenin yapılacağı da açıklamıştır. Bu açıklamayı takiben 3 Mayıs

²⁵ Giray Saynur Derman, "Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Siyasi ve Ekonomik Boyutları ve Kamu Diplomasisi", *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2022), s.124.

²⁶ a. g. m., s.125.

²⁷ *Azerbaycan Ülke Raporu*, s.109.

1992'de iki ülke arasında Bakü'de Eğitim Öğretim Uzmanlık Hizmetleri Teknik ve Bilimsel iş birliğine yönelik anlaşma imzalanmıştır.²⁸

Aliyev, 1994 yılında TBMM'de gerçekleştirdiği ilk konuşmasında "Azerbaycan ile Türkiye arasında alakalar, dostluk, kardeşlik alakaları aynı zamanda bir halktan, bir kökten gelen halkların alakalarıdır" diyerek iki ülke ilişkilerinin aynı kökten gelen halkların dostluk ve kardeşlik değerleri bağlamında ilerlediği üzerinde durmuş ve bu iş birliğinin gelecekte de süreceğini ifade etmiştir.²⁹ Konuşmasının devamında Türkiye ile Azerbaycan'ın tarihi, milli ve geleneksel bağlarının gücüne değinen Aliyev, iki ülkenin tarih boyunca pek çok zorlukla karşılaşmasına rağmen birbirinden ayrılmadığını ilerleyen yıllarda da hiçbir gücün bunu başaramayacağını ifade etmiştir.³⁰

Azerbaycan İç Politikasındaki Gelişmeler ve Türkiye'yle İş Birliği

Haydar Aliyev'in 3 Ekim 1993'te Azerbaycan Cumhurbaşkanı seçilmesiyle ülke tarihine damgasını vuracak iktidarı da başlamıştır.³¹ İktidara geldiği ilk yıllarda her ne kadar meşruluğu ve popülerliği tartışılmaz bir lider konumunda bulunuyorsa da Aliyev, çeşitli iç problemlerle karşılaşmış ve ülke içinde siyasi istikrarı kurma çabası içerisinde olmuştur.³² Kendisi, ülkede ortaya çıkan bu gelişmeleri 1994 ile 2001 yılları arasında TBMM'de bizzat anlatmıştır. Milletvekillerine Azerbaycan'ın iç siyasetine yönelik pek çok bilgi verdiği gibi kendi iktidarı döneminde çeşitli alanlarda yapılan birçok reform hakkında da açıklamalar yapmıştır.

Aliyev, TBMM'ye yaptığı ikinci hitabında;

"Her halkın her devletin çerçevesinde, özüne mahsus nailiyetleri [hedefleri]de var itkileri [güdöleyicileri] de var; Türkiye, bizim için hem işe cazibedar [ilgi çekici] olmuştur."³³

sözleriyle Türkiye'nin Azerbaycan nezdindeki özel konumuna değinmiş,

²⁸ Tayfun Atmaca, *Küreselleşme Çağında Türkiye-Azerbaycan*, Ankara, 2003, s.61-62.

²⁹ TBMM ZC, Devre: 19, Birleşim: 69, C. 53, 9.02.1994, s.16.

³⁰ a.g.e.

³¹ Azerbaycan Ülke Raporu, s.8.

³² Ergun, a.g.e., s.15.

³³ TBMM ZC, Devre: 21, Birleşim: 68, C. 56, 13.03.2001, s.481.

“Büyük Millet Meclisinin tecrübesi Azerbaycan için yeni demokratya yoluyla giden, müstakillik yoluyla giden devletler için, Türk dilli, Türk köklü devletler için çok büyük tecrübe membaidır”

diyerek TBMM'nin Azerbaycan başta olmak üzere tüm Türki devletler için büyük bir tecrübe kaynağı olduğunu ifade etmiştir.³⁴

Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi ve demokrasiye dayalı yönetim şekli, hukuka dayalı kurumları ve uygulamalarıyla hem Türki Cumhuriyetler hem de Azerbaycan Cumhuriyeti için önemli bir örnek olduğu konusunda Aliyev şunları söylemiştir:

“Türkiye'nin büyük demokratya [demokrasi]tecrübesi var. Türkiye'nin cumhuriyet olarak, demokratik devlet olarak yaşaması, bütün başka Türk dilli devletler için örnektir. Sizin, cumhuriyet tarihindeki geçtiğiniz yol da bizim için örnektir; sizin devlet kuruluşunuz da bizim için örnektir, sizin demokratya da bizim için örnektir. Sizin, bütün kanun, gaydalarınız [kaideleriniz] da bizim için örnektir.”³⁵

Yine bu konuşmada;

“Men, size, muayyen manada hesabat verirem; çünkü, siz, Türkiye'nin Büyük Millet Meclisisiniz; bizimle dost ülkenin Millet Meclisisiniz. Men, öz Parlamentimin [parlamentomun] karşısında da hesabat verirem, size de hesabat verirem.”³⁶

sözleriyle TBMM nezdinde Türkiye'ye duyduğu yakınlığı dile getiren Aliyev, TBMM'nin Azerbaycan'ı yakından tanımasına büyük önem vermiştir. Bu nedenle açıklamalarında ülkesinin tarihi ve iç siyaseti üzerinde ayrıntılı bir biçimde durmuştur.

Aliyev' in yönetime geldiği ilk aşamada iç politika alanında var olan sancılı durum ülkede başta siyasi olmak üzere sosyal ve ekonomik alanlarda da dengesizliği beraberinde getirmişti. Bu nedenle iktidarın öncelikli hedefi siyasi otoritenin güçlendirilmesi ve yönetimde istikrarın sağlanması olmuştur. Ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü koşullar

³⁴ TBMM ZC, Devre: 20, Birleşim: 89, C. 26, 6.05.1997, s.12.

³⁵ a.g.e., s.22

³⁶ a.g.e., s.15.

ülke bütünlüğünün korunması ve iktidarın meşruiyetini kazanması noktasında sert önlemlerin alınmasını gerektirmiştir.³⁷

Aliyev, bu süreci yine TBMM konuşmalarında ayrıntılı bir biçimde gündeme getirerek açıklamıştır. Buna göre 1992'den 1993 Haziranına kadar geçen sürede ülke yönetiminde Halk Cephesi temsilcileri bulunmaktaydı. Ancak Haziran 1993'te, Suret Hüseyinov'un Gence Ayaklanmasıyla, bir devlet krizinin kendini göstermesi ve bir takım silahlı güçlerin iktidarı devirerek yönetimi ele geçirmek istemesi durumu değiştirdi. Söz konusu silahlı güç odaklarının Ermenistan ile savaşırken cepheden elde ettikleri silah, tank, top gibi mühimmatlarla Gence şehriden Bakü'ye harekete geçmesiyle Ermeniler de bu fırsattan yararlandı ve daha fazla bölgeyi ele geçirdiler. Bu aşamada ülkede iç karışıklığın yaşanması üzerine Aliyev, halkın talebiyle birleştirici bir lider olarak o zaman bulunduğu Nahçıvan'dan Bakü'ye geçerek, Azerbaycan Parlamentosu Başkanlığı görevini üstlenmiştir. Aliyev, bu süreci şu sözlerle özetlemektedir:

"1993'üncü yılın İyun [haziran] ayında, bildiğiniz gibi, böyle bir kritik vaziyette, halkın talebiyle, men, Nahçıvan'dan Bakü'ye davet olundum ve 15 İyun 1993'üncü yılda, Azerbaycan Parlamentinin sadri [parlamentosunun başkanı] vazifesini üzerime götürdüm."³⁸

Kısa süre sonra Cumhurbaşkanı Ebülfeyz Elçibey'in makamını bırakarak Bakü'yü terk etmesiyle Aliyev, Cumhurbaşkanı vekili olarak tek yetkili haline gelmiştir.³⁹

Aliyev'in açıklamalarına göre Ebülfeyz Elçibey'in Ermenistan cephesinde yüksek yetkiler vererek önemli bir konuma yükselttiği Suret Hüseyinov, elindeki cephe mühimmatı ile Gence'den Bakü'ye harekete geçerek yönetimi ele geçirip devlet başkanı olmayı amaçlamıştı. Bu aşamada Bakü'de bulunan Aliyev, kriz yönetimini stratejik bir biçimde gerçekleştirerek kendisi Cumhurbaşkanı olurken, Suret Hüseyinov ile yaptığı uzun görüşmeler sonrasında onu da ülkenin Başbakanı konumuna getirmiştir. Böylece ülke yönetiminde ortaya çıkacak büyük bir buhranın önüne geçen Aliyev, bu stratejik hamleyi Suret

³⁷ Azerbaycan Ülke Raporu, s.12.

³⁸ TBMM ZC, Devre: 20, Birleşim: 89, C. 26, 6.05.1997, s.15.

³⁹ a.g.e.

Hüseynov'un elinde çok büyük bir silahlı güç bulunmasından dolayı başka bir çözüm bulunamaması ile açıklamakta ve şu cümleyi kurmaktadır: "Ben onu Başbakan tayin ettim ki, belki terbiye edeyim!"⁴⁰

Fakat tüm çabalara rağmen elindeki gücü koruyan Suret Hüseynov, 1994 Kasım'ında tekrar harekete geçerek yönetimi ele geçirmeye çalışmıştır. Bu aşamada silahlı güç Suret Hüseynov'un elinde olsa bile halkın Aliyev'in arkasında durduğu görülmektedir. Başkanlık sarayı önünde ve Azatlık Meydanı gibi birçok yerde Azerbaycan halkı, lideri Aliyev'in yanında durarak coşkun gösteriler yapmış böylece darbe girişimi boşa çıkarılmıştır. Daha sonra Suret Hüseynov vatana ihanet suçundan ömür boyu hapse mahkûm edilmiş, 2004 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından affedilmiştir.⁴¹

Azerbaycan'da büyük bir sıkıntıya sebep olan bazı odakların ülke yönetimini ele geçirme teşebbüsü Aliyev'e göre hastalık haline gelmişti:

"Azerbaycan'da bu zaraza, bu hastalık o kadar derin kök salmıştı ki, öyle her bir parça silahlı olan adam, hesap edir ki, bu silah gücüyle gelip hâkimiyeti ele geçirebilir."⁴²

Bu durum kısa süre sonra 1995 yılında Aliyev iktidarının bir darbe girişimi ile daha sınanmasına sebep olacaktır. Açıklamalarının devamında iktidarını devirmeye yönelik girişime bazı Türkiye vatandaşlarının da katıldığını ifade eden Aliyev, bu durumun iki ülke ilişkilerini zedelemeyeceğinin altını çizmiştir.⁴³

Ülkede çeşitli tarihlerde sıklıkla gerçekleştirilen darbe girişimleri ekonomiye zarar verdiği gibi Ermenistan'ın ülke topraklarını işgalini de kolaylaştırmıştır. İşgali takiben 1994 Mayıs ayında iki ülke arasında ateşkes imzalanmıştır. Ancak kesin barışın sağlanamaması ve bir milyonun üzerinde insanın ülkede mülteci durumuna gelmesi sosyal istikrarı da etkilemiştir. Azerbaycan, her ne kadar bu sorunu uluslararası

⁴⁰ a.g.e., s.16

⁴¹ Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının Fermanı "Azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilmiş bir sıra şəxslərin əfv olunması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı" https://frameworks.e-qanun.az/5/f_5852.html (ET 22.08.2024)

⁴² TBMM ZC, Devre: 20, Birleşim: 89, C. 26, 6.05.1997, s.17

⁴³ a.g.e.

hukuk çerçevesinde çözümlenememişse de Ermenistan'ın buna yanaşmaması durumu daha da zorlaştırmıştır. Söz konusu tablo nedeniyle özellikle iktidarının ilk yıllarında birçok darbe girişimini boşa çıkaran Aliyev, Azerbaycan'da iç istikrarı en erken 1995 yılında sağlayabilmiştir⁴⁴ Geride kalan süreçte yönetime istikrar hâkim olmuştur. Aliyev, bu durumu “dahili, içtimai ve siyasi vaziyet tam sabittir” sözleri ile ortaya koymuştur.⁴⁵

Azerbaycan, ilk anayasasını 1995 yılının Kasım ayında kabul etmiştir.⁴⁶ Bu anayasa hukuk, demokratik ve laik devlet prensiplerini içermesiyle hukuka dayalı demokratik bir devlet yapısının kurulmasını sağlamıştır. Aliyev'e göre Azerbaycan'da

“Bütün insan azatlıkları [insan hakları] bu konstitusiyadan [anayasadan] temin olunur; söz azatlığı, matbuat azatlığı, fikir azatlığı, vicdan azatlığı, din azatlığı, bütün insanların beraber hukukluğu, hamsi [hepsi] temin olunur; çok partiyalı [partili] sistem temin olunur.”⁴⁷

Ayrıca anayasa Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı açısından da garantisi sayılmıştır.

Azerbaycan'ın halen yürürlükte olan söz konusu anayasası, Haydar Aliyev tarafından başkanlık edilen bir devlet komisyonunca oluşturulmuştur. Buna göre ülkenin yönetim biçimi cumhuriyettir. Devlet başkanı konumunda olan cumhurbaşkanı yedi yıl süreyle görev yapar. Anayasa, Azerbaycan'a laikliğin, demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün benimsendiği bir karakter kazandırır. Kuvvetler ayrılığı ilkesinin benimsendiği anayasaya göre yasama, yürütme ve yargı yetkileri sırasıyla milli meclise, cumhurbaşkanına ve bağımsız mahkemelerce kullanılır. Milli meclis, kanun kabul etmekle görevlidir ve denetleme yetkisi sınırlıdır. Anayasaya göre devletin egemenliğinin tek kaynağı halktır.⁴⁸

⁴⁴ TBMM ZC, Devre: 21, Birleşim: 68, C. 56, 13.03.2001, s.486.

⁴⁵ TBMM ZC, Devre: 20, Birleşim: 89, C. 26, 6.05.1997, s.18.

⁴⁶ Azerbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi Hüquqi Aktların Vahid Elektron Bazası. “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası” <https://e-qanun.az/framework/897> (ET 17.08.2024)

⁴⁷ TBMM ZC, Devre: 20, Birleşim: 89, C. 26, 6.05.1997, s.19.

⁴⁸ Murteza Hasanoğlu, “Azerbaycan Cumhuriyeti”, *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2020), s.215-216.

Anayasa'nın ve Seçim Kanunu'nun çıkarılmasının ardından ülkedeki ilk çok partili seçimler, Aralık 1995'te gerçekleştirilmiş ve Aliyev, %62'lik oy oranıyla önemli bir zafer kazanarak yönetimini pekiştirmiştir.⁴⁹ Aliyev'e göre iktidarı döneminde hayata geçirilen sosyal, siyasal ve hukuki, iktisadi düzenlemeler Azerbaycan ekonomisinin gelişimini sağlayan büyük ve önemli adımlar olmuştur. Böylelikle elde edilen ekonomik gelişmelerle halkın yaşam seviyesi yükseldiği gibi toplum refahı da artmıştır.⁵⁰

Milenyuma girilirken Aliyev'in kanatları altında olan Azerbaycan'da otuzdan fazla siyasi parti ve çok sayıda gazete faaliyet gösteriyordu. Aliyev bu durumu şöyle ifade ediyordu:

“Azerbaycan'da altı yüz kadar gazet[e] var, bunların iki[si], Azerbaycan'ın devlet gazetidi, galan gazetler hamsi, ayrı ayrı teşkilatların gazetiydi ve ekseriyetiye, muhalefet mevkiinde olan gazet[e]lerdir.”

Konuşmasının devamında ise Azerbaycan'da demokratik devletin kurulması sürecinin anayasa ve kanunlar aracılığıyla garanti altına alındığının altını çiziyordu.⁵¹

Diğer yandan Aliyev'in iktidarı yıllarında ülkede eğitim ile tarih alanında yeni düzenlemeler ve değişiklikler yapma yoluna da gidilmiştir. Bu doğrultuda bağımsızlığın kazanılmasından önceki Sovyet hakimiyetinin izlerini taşıyan tarih anlayışı terk edilerek milli tarih ön plana çıkmıştır. Bu politika ile para birimi manatın üzerine Türk büyüklerinin ve önemli Türki mekanların resimleri basılmıştır. Ülkedeki pek çok resmi kurumun başına “Milli” ibaresi eklenerek değiştirilmiştir. Ayrıca, Kasım 1995'te kabul edilen Anayasa ile ülkenin resmi dilinin Azerbaycan dili olduğu ifade edilerek milliyetçi kimlik ve imaj da pekiştirilmiştir.⁵²

Aliyev döneminde iki ülkenin eğitim alanındaki iş birliği önemli boyutlara ulaşmış, Türkiye de eğitim ve kültür alanında birçok

⁴⁹ *Azerbaycan Ülke Raporu*, s.8.

⁵⁰ *TBMM ZC*, Devre: 21, Birleşim: 68, C. 56, 13.03.2001, s.486.

⁵¹ *TBMM ZC*, Devre: 20, Birleşim: 89, C. 26, 6.05.1997, s.19.

⁵² Zeynep Salmanlı, *1991 Sonrası Türkiye- Azerbaycan İlişkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.42-43.

girişimlerde bulunmuştur. Bu dönemde Türkiye ile Azerbaycan'ın eğitim ve kültür alanındaki iş birliği aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- 29 Şubat 1992, Mutabakat Zaptı, 11 anlaşma ve protokol imzalandı.
- 1992-2001, orta öğrenimde 604, yüksek öğrenimde 3490 öğrenci kontenjanı sağlandı.
- 24 Ocak 1994, Bakü Türk Anadolu Lisesi inşa ettirildi.
- 21 Temmuz 1994, Bakü Türkiye Türkçesi öğretim merkezi açıldı.
- 1995, Kafkas Üniversitesi kuruldu.
- 1991, Türk Dünyası İşletme Fakültesi açıldı.
- 1992, İlahiyat Fakültesi açıldı.
- Toplam 14 lise, 1 ilk okul açıldı.

İki ülkenin eğitim ve kültür alanındaki iş birliği dolayısıyla Türkiye'nin 1992-2001 yılları arasında Azerbaycan'a ortaöğretim ve yüksek öğretime önemli sayıda öğrenci kontenjanı ayırdığı görülmektedir. Bunun yanında 1991-1997 yılları arasında Türk Millî Eğitim Bakanlığı, Azerbaycan Eğitim Bakanlığı'na yaklaşık 1.220.000 dolarlık yardımda bulunmuştur. Öyle ki, bu alandaki çalışmalar iki ülkenin en iyi iş birliği alanını oluşturduğu ifade edilebilir.⁵³

Haydar Aliyev'in Dış Politikası ve Türkiye'yle İlişkiler

Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerinin genel yapısına bakıldığında köklü ve çok boyutlu bir tablo ile karşılaşılmaktadır. SSCB'nin dağılacağına açıklanmasıyla Azerbaycan'da birliğe dahil olan diğer devletler gibi 1991 yılının 18 Ekim günü istiklaline kavuşmuştur. Türkiye ise hiç vakit kaybetmeksizin 9 Kasım'da Azerbaycan'ı bağımsız bir ülke olarak tanıdığını açıklamış ve Bakü'de konsolosluk açmıştır. 14 Ocak 1994'te bu temsilcilik seviyesi büyükelçiliğe yükseltilmiştir.⁵⁴

Bağımsızlığını ilan ettiği ilk günlerde aynı zamanda zorlu bir süreç içerisinde olan Azerbaycan topraklarının bir kısmı, Ermenistan'ın işgali altındaydı. Bu yıllarda her ne kadar Ermenistan da SSCB'den henüz bağımsız olmuşsa da arkasında Ermeni diasporasının maddi ve manevi

⁵³ Bahadır Karimov, *Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dış Politikası (1993-2003)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s.69.

⁵⁴ *Azerbaycan Ülke Raporu*, s.9.

gücünü bulunduruyordu. Ermenistan, Dağlık Karabağ'ı işgal etmeden önce iç politikasındaki tüm anlaşmazlıkları ortadan kaldırmış, bu bölgeyle Ermenistan'ın birleşmesine yönelik takip ettiği politikayı "Miatsum" olarak adlandırarak bu amaç etrafında birleşmişti Aliyev, TBMM'ye yaptığı konuşmalarda bu durumu şöyle özetlemektedir:

"Ermeniler bu zaman Dağlık Karabağ'ı ele geçirtmek için dahilde olan bütün ziddiyetleri aradan kaldırdılar, hamisi bir idea etrafında -Ermenice buna mihatsum [Miatsum] deyidiler [diyorlar]; yani, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a birleştirilmesi- "mihatsum, mihatsum" sözü diyerek, hamisi [hepsi] birleşti."⁵⁵

Oysa bu aşamada Azerbaycan topraklarındaki iktidar kavgası ve istikrarsızlık sürüyordu. Bu durum Ermenistan'a Azerbaycan topraklarının %20'den fazlasını işgal etmesi noktasında fırsat yaratmıştı. Böylece işgalci Ermenistan bir milyonun üzerinde Azerbaycan vatandaşını da sınır dışı etmiş ve Azerbaycan'ı daha da zor bir duruma sokmuştu.⁵⁶

Yukarıda özetlenen gelişmeler bağlamında söylenebilir ki, Haydar Aliyev'in iktidara geldiği ilk yıllarda dış politikadaki dengesinde Rusya ön planda olmuştur. Bu bağlamda Azerbaycan dış politikasında batıdan ziyade Rusya'nın ağırlığı artmıştır.⁵⁷ Bu nedenle Aliyev dönemi dış politikasının 1993'ten 2003'e kadar süren 10 yıllık zaman içerisinde iki bölüme ayrıldığı görülmektedir. İlk bölüm, Haziran 1993'ten Şubat 1994'e kadar ele alınabilecekken ikinci bölüm, Aliyev'in 8 Şubat 1994 tarihinde ilk resmi Türkiye Cumhuriyeti ziyaretiyle başlamış ve iki ülkeyi yakınlaştırmıştır.⁵⁸ Bu dönemde ilişkiler istikrarlı ve güvene dayalı bir yapıya kavuşturulurken, Aliyev, Türkiye'ye üçü resmi ve ikisi gayri resmi olmak üzere toplamda on beş gezi gerçekleştirmiştir.⁵⁹

Aliyev'in iktidar süreci incelendiğinde erken bağımsızlık döneminden itibaren Azerbaycan dış politikasının esaslarının ülkenin toprak bütünlüğü ve egemenliğin güçlendirilmesi esasları üzerine kurulduğu

⁵⁵ TBMM ZC, Devre: 21, Birleşim: 68, C. 56, 13.03.2001, s. 482.

⁵⁶ a.g.e., s. 483.

⁵⁷ Özdaşlı, a.g.m., s.354.

⁵⁸ Karimov, a.g.t., s.62.

⁵⁹ Fatma Rezzan Ünalp, "Türkiye-Azerbaycan Diplomatik İlişkilerinde Haydar Aliyev Dönemi: 'Tek Millet-İki Devlet'", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 60 (2023), s.192.

görülmektedir. Bu noktada bağımsız bir dış politikanın takip edilmesi, Azerbaycan ve Ermenistan arasında var olan işgal sorununun uluslararası örgütlerce belirlenen prensipler çerçevesinde çözümlenmesi, Ermenistan'ın Karabağ'ı işgaliyle kendini gösteren sorunların ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Bunun yanında devlet, uluslararası sistemin bir parçası olmayı amaçlamış ve NATO başta olmak üzere çeşitli uluslararası örgütlerle iş birliğine yönelmiştir.⁶⁰

Bu doğrultuda Azerbaycan, bir yandan Rusya ve ABD'nin çıkarlarını koruyan ve destekleyen bir politika takip etmiş diğer yandan Türkiye'yle olan istikrarlı ilişkileri korumaya yönelik bir dış politika yürütmüştür.⁶¹ Her ne kadar Aliyev, iktidarının ilk yıllarında Türkiye'yi, Elçibey yanlısı olarak gördüğünden mesafeli davranmışsa da Türkiye, Aliyev iktidarının kalıcı olduğunu görmüş ve ilişkileri geliştirmek amacıyla yakın bir politika takip etmiştir. Ancak Azerbaycan, Türkiye'ye olan söz konusu mesafeli tavır doğrultusunda öncelikle Türkiye ile Ebülfeyz Elçibey döneminde imzalanan ikili anlaşmaları askıya almış, ardından Türk vatandaşlarına vize uygulaması getirerek ülkede görevli olan çok sayıdaki Türk askeri danışmanının görevini sonlandırmıştır.⁶²

İlerleyen dönemde Azerbaycan dış politikasında denge unsurunun ön plana çıktığı görülmektedir. Buna göre Rusya'yla ilişkilerin uzlaşmaya ve iş birliğine dayalı bir politikayla yürütülmesi, Türkiye ve Batı ile ilişkilerin azami seviyede geliştirilmesi ve komşu ülkelerle barışçıl ilişkilerin kurulması anlayışı uluslararası politikayı yönlendiren unsur haline gelmiştir.⁶³

Bu doğrultuda atılan ilk adım, Aliyev'in 9 Şubat 1994'te Türkiye'ye yaptığı ziyaret olmuştur. Aliyev'in Rusya baskılarının arttığı bir sırada gecikmeli Türkiye ziyaretini gerçekleştirmesi ayrı bir önem taşıırken iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve güvenlik alanındaki ilişkileri pekiştirmesi beklenen bu ziyaret sırasında Türkiye ile Azerbaycan arasındaki yaklaşık 15 anlaşmanın da yenilenmesi görüşülmüştür. Bu ziyaret sırasında iki ülke arasında imzalanması beklenen sınırların dokunulmazlığı protokolüyle Nahcivan'ın da Azerbaycan topraklarının

⁶⁰ Ergun, *a.g.e.*, s.36.

⁶¹ Derman, *a.g.m.*, s.139.

⁶² Salmanlı, *a.g.t.*, s.34-35.

⁶³ Ergun, *a.g.e.*, s.37.

bir bölümünü işgal altında tutan Ermenistan karşısında toprak bütünlüğünün ve sınır güvenliğinin vurgulanması amaçlanıyordu. Ayrıca bu anlaşma, Bakü'ye Nahcivan'daki Rusça isimlerin Azeri isimleriyle değiştirilmesi olanağını da verecekti. Sınırların değişmezliği anlaşması saldırgan komşulara iki ülke arasındaki dayanışmayı gösteren siyasi sembolik bir mesaj mahiyeti de taşıyordu.⁶⁴ Bu yıllarda özellikle ülkenin toprak bütünlüğünün ve sınır dokunulmazlığının Ermenistan tarafından ihlali dış politikanın ana gündem konusunu oluşturmuştur.⁶⁵

6 Mayıs 1997'de Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in (Demirel) resmi konuğu olarak Ankara'ya gelmiş, bu ziyareti sırasında Türkiye'yle stratejik iş birliğinin derinleştirilmesine yönelik bir deklarasyon da imzalanmıştır. Buna göre iki ülke, Karabağ'a özerklik verilmesi gerekliliği üzerinde durmuş ve Ermenistan'ın bölgedeki işgali kesin bir dille reddedilmiştir. Ayrıca Aliyev, Ermenistan'ın Rusya'yla yapacağı olası iş birliğine önlem olarak Türkiye'yle bir savunma anlaşmasının imzalanacağını da açıklamıştır.⁶⁶

Her ne kadar Azerbaycan ve Ermenistan arasında ateşkes anlaşması 1994'te imzalanmışsa da kesin barış için nihai bir anlaşma sağlanamamıştır. Bu nedenle Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorununun barışçıl yollarla çözümlenmesi talebini tüm bölgesel ve uluslararası platformlarda dile getirerek sorunun uluslararası hukuk normlarına göre çözümlenmesini savunmuştur. Bu tutumu sebebiyle Aliyev, 1999 yılında Türkiye Cumhuriyeti tarafından Atatürk Uluslararası Barış Ödülüne layık görülmüştür.⁶⁷ Barış ödülü, kendisine 2 Kasım 1999 tarihinde Cumhurbaşkanı Demirel tarafından törenle takdim edilmiştir. Demirel ödülü takdim ederken, Aliyev'in bir devlet ve politika adamı olarak yirminci yüzyıla imzasını atan kişilerden olduğunu ifade etmiştir. Devamında Azerbaycan'ın önündeki en büyük sorunun Yukarı Karabağ anlaşmazlığı olduğuna işaret eden Demirel, bu sorunun vakit kaybetmeksizin ülkenin çıkarlarının gerçekçi bir biçimde korunarak çözümlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁸

⁶⁴ "Azerilerle Güven Tazeleniyor", *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1994.

⁶⁵ Ergun *a.g.e.*, s.39.

⁶⁶ "Azerbaycan ile Stratejik İş Birliği", *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1997.

⁶⁷ BCA, 30.18.1.2/876.958.1, 29. 04. 1997.

⁶⁸ "Aliyev'e Atatürk Barış Ödülü Verildi," *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1999.

Aliyev, Ermenistan'la var olan sorunlara karşın barış yanlısı bu tutumunu 2001 yılındaki Türkiye ziyaretinde TBMM'de yaptığı açıklamalarda da devam ettirmiştir. "Biz meseleyi barış yoluyla, sulh yoluyla çözümlenmek istiyoruz" sözleriyle barıştan yana kesin tavrını ortaya koyan Aliyev, konuşmasını şöyle devam ettirmiştir:

"Uluslararası kuruluşlar kararlar vermişlerdir. BM güvenlik Konseyi'nin aldığı karara göre Ermenistan işgal olunmuş Azerbaycan topraklarını boşaltmalıdır. 1992 yılında oluşturulan Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı (AGİK) Türkiye'nin de içinde yer aldığı Minsk Grubu ile Ermenistan-Azerbaycan çatışmasını barış yoluyla çözümlenmek için çalışıyor. Ancak Minsk grubunun eş başkanı olan Rusya, Amerika ve Fransa gibi ülkelerin etkili olduğu söylenemez."⁶⁹

Aliyev, bu ülkelerle Ermenistan'a tesir etmeleri noktasında pek çok kez görüşmeler yapıldığının altını çizerek sözlerine şöyle devam etmiştir:

"Ermenistan'a etki edin, baskı yapın ki, uluslararası hukuk normlarına tabi olsunlar, işgal edilen topraklardan çıksınlar ve Dağlık Karabağ'ın statüsü uluslararası hukuk normlarına göre belirlensin."⁷⁰

Bu bağlamda dönemin Ermenistan Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan ile de görüşüğünü belirten Aliyev, tüm çabalara rağmen Ermenistan'ın işgal ettiği toprakları şart olarak masaya koyduğundan çözüme bir türlü ulaşamadığını söylemiştir.

Azerbaycan'ın bilhassa siyasi ve stratejik olarak Türkiye'nin desteğine ihtiyaç olduğunu şu sözlerle belirtmiştir:

"Bizim, Türkiye'nin kömeğine ihtiyacımız var. Yani iktisadi noktayı nazardan burada bizim bir problemimiz yoktur, il [yıl]be il bizim bu işler gidir ve gidecektir; ancak Ermenistan-Azerbaycan konfliktinin [çatışmasının] hallolması noktayı nazarından, bizim, Türkiye'nin yardımına çok ihtiyacımız var."⁷¹

Açıklamalarının devamında Aliyev, Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının çözümlenmesi açısından Türkiye'nin desteğine önemle dikkat çekmiştir. Konu hakkında Paris'te Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ve Ermenistan Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan ile çeşitli

⁶⁹ TBMM ZC, Devre: 21, Birleşim: 68, C. 56, 13.03.2001, s.482

⁷⁰ a.g.e., s.483.

⁷¹ a.g.e., s.486.

seçenekler hakkında görüşüklerini fakat Azerbaycan'ın bu seçeneklerden hiçbirini kabul edemeyeceğini ifade eden Haydar Aliyev, Avrupalı devletlerin ve Ermeni diasporasının desteğini arkasında bulan Ermenistan'ın yalnızca Azerbaycan ile Türkiye açısından değil tüm Kafkas coğrafyasına yönelik bir tehdit oluşturduğunun altını çizmiştir.⁷²

Konuşmasının devamında Fransa parlamentosunun o tarihlerde sözde Ermeni soykırımı hakkında Türkiye aleyhine aldığı karara da değinen Aliyev, "Fransa'nın son kararı bizi çok hiddetlendirdi, bizi çok, çok rahatsız etti. Ona göre biz beyanatlar verdik, itirazlarımızı bildirdik." sözleriyle kendisinin ve Azerbaycan Parlamentosu'nun Fransa'nın aldığı bu karara şiddetle tepki gösterdiğini hiçbir devletin başka bir devletin içişlerine karışmaya hakkı olmadığını altını çizerek Fransa'nın uluslararası hukuk normlarını ihlal ettiğini vurgulamış ve Azerbaycan'ın Türkiye'nin yanında olduğunu belirtmiştir.⁷³

Açıklamalarını sürdüren Aliyev, 1921 yılında Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile imzalanan Kars Antlaşması'nın, Ermenistan'daki bazı gruplar tarafından gündeme getirilerek iptal edilmek istendiğini "Ermenistan'da bazı Taşnaklar mesele kaldırır ki, Kars Anlaşmasını iptal etmek lazımdır, bu, Türkiye'nin doğu hissesi Ermenistan'ındır, Ermenistan'a verilmelidir, Nahcivan Ermenistan'a verilmelidir." sözleriyle dile getirmiştir. Buna göre Ermenistan, Türkiye ve Azerbaycan aleyhine pek çok söylem dile getirilmektedir.⁷⁴ Ayrıca Nahcivan Özerk Cumhuriyeti, doğrudan bağlantı noktasını oluşturduğundan iki ülkenin ilişkileri açısından önemli bir konuma sahiptir.⁷⁵ Bu nedenle Aliyev, Ermenilerin Nahcivan konusundaki iddialarına karşı Azerbaycan ve Türkiye'nin birlikte hareket etmesi gerektiğinin altını çizmiş, bu bağlamda propaganda ve kamuoyu desteğinin elde edilmesinin önemini belirtmiştir. Azerbaycan'ın Ermenistan işgalinden kurtulmasına TBMM'nin tüm imkanlarını seferber edeceğine olan inancını dile getiren Aliyev, sözlerini "Türkiye –

⁷² a.g.e.

⁷³ a.g.e.

⁷⁴ TBMM ZC, Devre: 21, Birleşim: 68, C. 56, 13.03.2001, s.487.

⁷⁵ Hasanoğlu, "Azerbaycan Cumhuriyeti", s.225.

Azerbaycan dostluğu ebedidir, sarsılmazdır." Cümlesiyle sonlandırmıştır.⁷⁶

Aliyev'in iktidarı yıllarında Azerbaycan, Ermenistan işgalini sona erdirmek ve toprak bütünlüğünü sağlamak amacıyla ekonomi başta olmak üzere siyasi ve askerî alanlarda gelişmeyi hedeflemiştir. Bu doğrultuda Aliyev, iktidara gelmesinden itibaren geliştirilen enerji politikalarıyla Rusya, sistemin dışında bırakılarak enerjinin uluslararası sermaye piyasalarına ulaştırılması başarılmıştır. Bu amaçla inşa edilen Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı bu politikanın en önemli sonuçlarından olmuştur. Türkiye ise diğer pek çok alanda da Azerbaycan'ın yanında olmuş bağımsızlığını ilan ettiği ilk günden itibaren Azerbaycan ordusunun teknolojik gelişimi ve modern askeri eğitimi noktasında destek vermiştir.⁷⁷

1990'lı yılların ilk yarısına Türkiye tarafından bakıldığında, Sovyet Rusya'nın çöküşü ardından dış politikada soğuk savaşın uluslararası çıkarlarının yerini kendi coğrafyasına yönelik güvenlik ve iş birliği anlayışının aldığı görülmektedir. Bu doğrultuda Türkiye için yeni şartlar küresel ittifakların önüne geçmiştir.⁷⁸ İki ülke ilişkileri kardeşlik bağlamında başlarken ilerleyen süreçte ortak tarihi ve milli değerlerin etkisiyle daha da gelişerek güçlenmiştir.⁷⁹ Bu dönemde Rusya'yla ilişkileri düzeltmek ve Bağımsız Devletler Topluluğu'na katılmak Azerbaycan için zorunlu hale gelirken Türkiye, daha önceki süreçlerde olduğu gibi Aliyev yönetimi nezdinde Azerbaycan'a olan desteğini sürdürmüştür.⁸⁰ Türkiye, özellikle Azerbaycan'ın Batı ile kuracağı temasta aracılık rolü üstlenmiş, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in girişimiyle Aliyev 1993'te önce Paris'i sonra diğer Avrupa başkentlerini programına almıştır.⁸¹

Ermenistan işgali karşısında Türkiye'den askeri müdahale talebinde bulunanlara Cumhurbaşkanı Demirel, Türkiye'nin savaşa girmeyeceğini, Azerbaycan'ın Ermenistan'a karşı direnmedikçe sonuç alamayacağını

⁷⁶ TBMM ZC, Devre: 21, Birleşim: 68, C. 56, 13.03.2001, s.488.

⁷⁷ Özdaşlı, a.g.m., s.358.

⁷⁸ Atmaca, a.g.e., s.36.

⁷⁹ Salmanlı, a.g.t, s.41.

⁸⁰ Atmaca, a.g.e., s.82.

⁸¹ Salmanlı, a.g.t., s.37.

açıklamıştır. Bu süreçte askerî açıdan resmi yardım yapılmamışsa da Türkiye’den pek çok gönüllünün bölgeye gittiği bilinmektedir.⁸² Aliyev, özellikle askerî açıdan Türkiye’ye olan güvenini ortaya koyarak Azerbaycan ordusunun yeniden yapılanmasında destek talep etmiştir. Bu bağlamda Azerbaycanlı subayların eğitiminde Türkiye’nin önemli bir etkisi olmuştur.⁸³

Türkiye’nin, Azerbaycan’ın uluslararası camiada bulunması ve tanınması noktasında her zaman destekleyici bir tutum sergilediği ifade edilmişti. Aliyev, 1999 yılının Kasım ayında İstanbul’da toplanan AGİT zirvesine katılım amacıyla Türkiye’ye gelirken ertesi yıl Süleyman Demirel de Azerbaycan’a resmi ziyarette bulunmuştur. İlerleyen günlerde onuncu Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in de Azerbaycan’a resmi ziyaretini 11 Temmuz’da gerçekleştirdiğini görmekteyiz. İlerleyen süreçte 9 Ocak 2000 tarihinde Türkiye’ye iki gün süreli ziyarette kısa bir bulunan Aliyev’in, Demirel ile Kafkasya’daki gelişmeler konusunda görüştüğünü görmekteyiz.⁸⁴ Bu bağlamda, ülke ilişkilerinde sıklıkla gerçekleştirilen üst düzey ziyaretlerin itici gücü oluşturduğu ifade edilebilir.

Ekonomi Politikaları ve Türkiye

Azerbaycan coğrafyasında bulunan zengin enerji rezervleri ülke ekonomisinin merkezinde yer almaktadır. Bu sebeple ülkenin ekonomi politikalarına ayrıca değinmek yerinde olacaktır. Devlet Başkanlığı görevini yürüten Aliyev, iktidarını kapsayan on yıllık süreçte izlediği politikalar ve hayata geçirdiği uygulamalarla bugünkü güçlü Azerbaycan’ın temellerinin atılmasını sağlamıştır. Modern Azerbaycan’ın kurucusu, Türkiye ziyaretlerinde yaptığı meclis konuşmalarında Azerbaycan’ın iktisadi durumuyla takip ettiği ekonomi politikaları üzerinde önemle durmuş ve bunları açıklamıştır.

Buna göre ülke bağımsızlığının ilk aşamasında SSCB’den ayrılan diğer cumhuriyetler gibi ruble alanında kalmayı sürdürmüş ancak 1993’ten itibaren takip edilmeye başlanan milli politikaların etkisiyle 1994’te

⁸²Atmaca, *a.g.e.*, s.82

⁸³ *a.g.e.*

⁸⁴ Salmanlı, *a.g.t.*, s.40.

kendi para birimi olarak manat kullanımına geçilmiştir.⁸⁵ Azerbaycan'ın bu aşamada attığı önemli adımlardan bir tanesi de art arda uygulamaya koyduğu iktisadi reformlar olmuştur. Aliyev, TBMM konuşmalarında bu süreci şu sözlerle açıklayarak Azerbaycan'ın iktisadi reformlar noktasındaki kararlığı üzerinde durmuştur:

“Azerbaycan'da geçilen son yıldaki iktisadî ıslahatlar, öz müspet neticelerini veriyor. Sovyet ittifakına mensup olmuş, imdi müstakil devlet olan devletlerin hiçbirinde böyle müterakki ve böyle cesaretli kanun kabul olunmadı. Biz, üç yıl müddetinde, bu kanunu yerine getireceğiz, bütün topraklar şahsi mülkiyete geçecektir.”⁸⁶

Buna göre ülkede serbest piyasa ekonomisine geçilmiş, özelleştirme programı kabul edilerek uygulamaya konulmuş ve tüm mülkiyet ilişkileri özelleştirilmiştir. Üçüncü TBMM konuşmasında Aliyev, bu süreci şöyle özetlemektedir:

“Özelleştirme geçirttik; bütün ticaret özelleştirildi, bütün başka sahaların çoğu özelleştirildi. Bunların neticesinde, indi, Azerbaycan'ın, ticareti 98 faiz özel sektördedir; kentte -siz tarım diyorsunuz- onun 98 faizi özel sektördedir; sanayi istihsalinin 40 faizi özel sektördedir; nakliyatta yük taşımalarının tahminen 60 faizi özel sektördedir. Bu son beş yıl içerisinde çok süratle, hızla bunu ilerledik ve bunların neticesinde iktisadiyatımız inkişaf etti.”⁸⁷

Azerbaycan'da bu sayede pek çok alan yenilenirken ilerleyen aşamada ülkede tüm ticari ve iktisadi ilişkilerin alanlarının hakimiyeti özel sektöre geçmiştir.

Ülkede 1990'lı yılların başından itibaren uygulamaya konulan fiyat liberasyonu ile ekmek ve bebek maması dışındaki tüm tüketim mallarıyla telefon dışındaki iletişim hizmetlerinin fiyatları serbest bırakılmıştır. Ayrıca petrol ve petrol ürünleri, ulaştırma, elektrik, gaz, ev kiralari kontrol altında tutulurken bunların dışında kalan ürünlerin fiyatlarının belirlenmesi de anti-tekel komitesi tarafından sıkı bir biçimde denetime tabi tutulmuştur. Bunun yanında tarım ürünlerinin fiyatları da 1992 yılında serbest bırakılarak üzüm, tütün, pamuk ve çay

⁸⁵ Azerbaycan Ülke Raporu, s.11.

⁸⁶ TBMM ZC, Devre: 20, Birleşim: 89, C. 26, 6.05.1997, s.19.

⁸⁷ TBMM ZC, Devre: 21, Birleşim: 68, C. 56, 13.03.2001, s.485.

ile tahıl, ipek ürünleri alıcıları ve devlet kuruluşu tarafından belirlenmiştir.⁸⁸

Aliyev'in iktidarı öncesindeki SSCB hakimiyeti yıllarında Azerbaycan'ın besin tedariki noktasında yaşadığı sıkıntıları şu sözlerle dile getirdiğini görüyoruz:

“Sovyetler ittifakı zamanı, Azerbaycan Respublikası [Cumhuriyeti], özü özünü, etinen, sütünen temin edebilmirdi. Biz, pamuk istihsal ederdik, Rusya'ya verirdik. Rusya ise bize et gönderirdi; ama, eti de vaktinde göndermirdi, ona göre de, biz, mesela ehalimizi istenilen kadar etinen temin edebilmirdik.”

Bu sıkıntılar ilerleyen yıllarda kendisinin gerçekleştirdiği ekonomik reformlarla hayvancılık özelleştirilmesiyle ortadan kaldırılmış özellikle kentlerde et, yağ ve süt gibi ürünlerin tedariki problemi çözülmüştür.⁸⁹ Bu bağlamda 1994 yılından itibaren Ermenistan ile imzalanan ateşkesin de etkisiyle ülkede iç politikada ve ekonomide istikrarının sağlanmasına çalışıldığı ifade edilebilir.

Aslında ülke ekonomisi çok erken yıllardan beri temelde petrol ve buna bağlı sanayi dalları üretimine dayanıyordu. Ancak kara altın olarak adlandırılan petrolün üretimi her ne kadar çok olsa da Sovyet Rusya'nın kendisine bağlı ülkelerde hâkim kıldığı ekonomik sistemin etkisiyle Azerbaycan, ancak 1990'lı yılların ortalarından itibaren Bakü petrollerinden sadece %3 kadarını kendi ihtiyacı için kullanabilmiştir.⁹⁰

İktisadi tablo coğrafi açıdan değerlendirildiğinde ise Azerbaycan için dünyaya açılmanın üç yolunun mevcut olduğunu görmekteyiz. Birincisi, güneyden İran yolu; ikincisi, batıdan Gürcistan-Türkiye yolu ve üçüncüsü, kuzeyden Rusya yoludur. Bu bağlamda güncel durum da dikkate alındığında batı yolu, Azerbaycan'ın dünyayla temas kurmasında temel bir stratejik öneme sahip olmuştur.⁹¹ Bu doğrultuda Aliyev yönetimi, 1994'te petrol anlaşmaları imzalayarak yürürlüğe koymuş ve pazar ekonomisine geçişin hukuki alt yapısını oluşturmuştur. Bu

⁸⁸ *Azerbaycan Ülke Raporu*, s.11.

⁸⁹ *TBMM ZC*, Devre: 20, Birleşim: 89, C. 26, 6.05.1997, s.19.

⁹⁰ Betül Aslan, “Azerbaycan”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5 (1996), s.48.

⁹¹ Nazım Caferov ve Araz Aslanlı, “Kuzey Kafkasya: Azerbaycan İçin Riskler ve Fırsatlar”, *Karadeniz Araştırmaları*, 50 (2017), s.6.

çalışmaların gerçekleştirilmesiyle uluslararası finans kuruluşları da Azerbaycan'a kredi kullanılmaya başlamıştır. Böylece Azerbaycan'ın uluslararası finans alandaki görünümü olumlu yöne evrilerek yatırım yapılabilecek ülke konumuna gelmiştir.⁹² Ele aldığımız on yıllık süreçte atılan bu adımlarla Aliyev yönetimi, modern ve güçlü Azerbaycan'ı ortaya çıkaracak en önemli hamleleri yerine getirmiştir.

Azerbaycan'ın petrol stratejisini geliştirilmesi Aliyev'in iktidarı döneminde gerçekleştirilen en hayati uygulamalardan biri olmuştur. Aliyev, 1994'te Azerbaycan'ın Hazar Denizi'nde bulunan petrol yataklarının on bir şirketle birlikte işlenmesini içeren anlaşmayı imzalamıştır. Dünyada büyük ses getiren bu anlaşma "Asrın Anlaşması" olarak adlandırılmış, bu bölgeden elde edilecek petrol ihracatının Azerbaycan tarafından gerçekleştirilmesi kabul edilmiştir.⁹³

Azerbaycan'ın enerji kaynakları ihracatında petrol üretimi başı çekerken ülkenin en önemli ekonomi kalemini oluşturan bu ihracatın aracı iktisadi yapısı ve köprü niteliğindeki konumu dolayısıyla Türkiye olmuştur.⁹⁴ Haydar Aliyev de imzalanan petrol anlaşmaları doğrultusunda Türkiye'nin ihraç noktasında sahip olduğu konumunun önemini şu sözlerle vurgulamıştır:

"Bugün, diyebilirim [diyebilirim] ki, bu kontrakt [anlaşma] işliyor[yor]. Büyük memnuniyet hissiyle demek istiyem [istiyorum] ki, bu kontraktlar da Türkiye de iştirak ediyor. Men bilirem ki, Türkiye'de, bu petrolün [petrolün] dünya pazarına çıkarılması yolu daima müzakere olunur ye büyük merak doğurur. Bildirmek istem ki, evvelden de biz hesap edirik ki, Azerbaycan'ın petrol mahsulünün harice çıkarılmasının birinci yolu Türkiye'dir."⁹⁵

Dolayısıyla bu doğrultuda inşa edilen Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol hattı iki ülke için de büyük önem arz etmiştir. Aliyev'in açıklamalarına göre 60 milyon ton petrol üretilip ihraç edilmesi planlanan bu projede, iki ülkenin siyasi ve stratejik açıdan birlikte hareket etmesi gerekliliği hayati olmuştur. İlerleyen aşamada yapılan çalışmalarla petrolle ilgili anlaşmalarda Türkiye'nin sahip olduğu pay miktarı da önemli ölçüde

⁹² Azerbaycan Ülke Raporu, s.12.

⁹³ TBMM ZC, Devre: 21, Birleşim: 68, C. 56, 13.03.2001, s.485.

⁹⁴ Hasanoğlu, "Azerbaycan Cumhuriyeti", s.223.

⁹⁵ TBMM ZC, Devre: 20, Birleşim: 89, C. 26, 6.05.1997, s.20.

artırılmış ve Türkiye, Şahdeniz yatağı projesine de önemli bir sermayeyle dahil edilmiştir.⁹⁶

Yaptığı açıklamalarda, “Azerbaycan sadece petrol ülkesi değildir gaz da vardır. Bu gaz Türkiye üzerinden ihraç edilmelidir.” sözleriyle Aliyev, Azerbaycan’ın gazının Gürcistan üzerinden Türkiye’ye geleceğini, imzalanan anlaşmalar ve yapılan ortaklık sayesinde hem Türkiye’nin petrol payından gelirleri olacağını hem de gaz noktasındaki ihtiyacını çözümleneceğini ifade etmiştir. Azerbaycan’da uygulanmakta olan petrol stratejisinin beş ila altı yılda meyvelerini verdiğini belirten Aliyev, bu alana 6 milyar dolar sermaye koyulduğunu elde edilen gelirin yarısının enerji sektörüne ayrıldığını kalan yarısının da diğer sektörlerle paylaştırıldığı bilgisini vermiştir.⁹⁷ Böylece, Doğu–Batı enerji koridorunu gerçekleştirme konusunda çok önemli bir aşama daha yerine getirilmiş bulunuyordu.⁹⁸

Azerbaycan, 1994 yılında Asrın Anlaşması’nı imzalayarak Rusya’nın dahil olmadığı boru hatlarıyla enerji kaynaklarını Türkiye üzerinden uluslararası sermaye piyasalarına ulaştırmıştır. Böylece Türkiye’nin hem enerjide Rusya’ya olan bağımlılığı azalmış hem de güvenilir enerji geçiş ülkesi olma konumu güçlenmiştir.⁹⁹ Bu bağlamda, Kuzey Kafkasya Bölgesi’nin Azerbaycan’a için güvenlik açısından bazı fırsatlar da yarattığı ifade edilebilir. Rusya’nın çeşitli sorunlar nedeniyle bu bölgede tam olarak kontrol sağlayamaması Moskova’nın Azerbaycan üzerinde istediği baskıyı kurmasını da engellemektedir. Azerbaycan’ın 1994’te attığı büyük adım bu durumun en önemli göstergelerinden sayılabilir. Petrol ihracına ilişkin bu ortaklıkta en önemli pay Batılı şirketlere aitse de Rusya’ya %10 oranında pay verilerek denge politikasının işletilmesi ihmal edilmemiştir. Rusya yolunun açık tutulması hem Azerbaycan’ın stratejik manevra imkanını artırmakta hem de Kafkasya’ya Rus baskısını yumuşatma fırsatı yaratmaktadır.¹⁰⁰

Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerinde siyasal ve askeri alan her zaman ön planda olmuştur. Ancak ekonomi alanı iki ülke arasındaki en önemli

⁹⁶ TBMM ZC, Devre: 21, Birleşim: 68, C. 56, 13.03.2001, s.485.

⁹⁷ a.g.e.

⁹⁸ “Bakü ile Enerjide İkinci Aşama”, *Cumhuriyet*, 13 Mart 2001.

⁹⁹ Özdaşlı, a.g.m, s.337.

¹⁰⁰ Caferov ve Aslanlı, a.g.m., s.8-11.

köprü niteliğindedir. Ülkelerin ekonomik ilişkileri irdelendiğinde Azerbaycan'ın bağımsızından itibaren iki ülke arasında gerçekleştirilen üst düzey ziyaretlerin iktisadi ve ticari ilişkilerin hukuki zeminini oluşturduğu görülmektedir. Özellikle Aliyev'in Türkiye'ye ilk resmi ziyaretini gerçekleştirdiği 1994'ün 9 Şubat gününde Süleyman Demirel ile on yıl süreli çok kapsamlı "Dostluğun ve Çok Yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşma" imzalaması bu yönde atılan ilk adım olmuştur.¹⁰¹ Bilhassa anlaşmanın 11. ve 14. maddeleri arasında kalan bölümde iki ülkenin ekonomik ilişkileri düzenlenmiştir. Buna göre taraflar birbirleriyle olan ticari faaliyetlerini artırarak ortak geliştirilmesi düşünülen sahalar için uygun bir alt yapı oluşturacaklardı. Bunun yanında iktisat ile ticarete birlikte hareket edilebilecek bir ortam sağlayacaklar ve iktisadi ilişkilere katkı sağlamak noktasında tüm kara, deniz ve hava yollarını seferber edeceklerdi.¹⁰²

Diğer yandan, Karşılıklı Teşviklerin Korunması ile Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması, Aliyev'in bu ziyareti sırasında imzaladığı bir başka belge olmuştur. İlerleyen süreçte ise ekonomik ilişkileri geliştirmeye yönelik çok sayıda anlaşma ve protokol imzalanmıştır. Bu bağlamda, Türkiye ile Azerbaycan Arasındaki Ekonomik ve Ticari İlişkiler Karma Ekonomik Komisyonu kurulmuş ve ilk toplantısını 25 Şubat 1997'tarihinde gerçekleştirmiştir.¹⁰³ İki ülkenin ekonomik ilişkileri açısından önemli bir konuma sahip olan bu komisyon, ikinci toplantısını ise 29 Mart 2001'de gerçekleştirmiştir.¹⁰⁴

Aliyev'in 2001 yılında TBMM'de yaptığı konuşmasında da yeni bin yıla uzanan süreçte Azerbaycan potansiyeli ve Türkiye'nin konumu hakkında açıklamalarda bulunmuştur:

"Azerbaycan'ın potansiyali büyüktür. Eğer, biz, bu topraklarımızı işgalden azat etsek. 1 milyon kaçgını, köçgünü [mülteciyi] biz yerlerine kaytarabilirsek ve bu muharebe şeraitinden kurtulabilirsek, Azerbaycan'ın iktisadiyatı çok inkişaf edecektir ve Türkiye'nin yakın dostu, gardaşı kimi,

¹⁰¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi*, 1994, s.122

¹⁰² Caferov ve Aslanlı, a.g.m, s.18.

¹⁰³ *Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi*, s.47.

¹⁰⁴ Derman, a.g.m, s.140.

Azerbaycan daima Türkiye'ynen bütün sahalarda bir olacaktır, alakadar olacaktır.”¹⁰⁵

Buna göre büyük bir devlet olan Azerbaycan, topraklarında var olan Ermeni işgaline son vermeli ve sınırları içerisinde yaşayan çok sayıda mülteciyi göç ettikleri topraklara yeniden yerleştirebilmeliydi. Bu başarılı olduğu takdirde ülkedeki savaş şartları ortadan kaldıracak ve ekonomik gelişimde önemli bir ivme yakalanacaktı. Bu aşamada Azerbaycan, ilgili tüm alanlarda Türkiye'yle ortak hareket edecekti.

Bu duruma paralel olarak Aliyev'in Türk iş adamlarının Azerbaycan'a yatırım yapması konusuna ayrıca önem verdiğini görmekteyiz. Bu doğrultuda, 13 Ekim 2002' de Ekonomik İş birliği Örgütü'nün toplantısına katılmak için Türkiye'de bulunan Aliyev, Türk iş adamları ile görüşmeler gerçekleştirmiş ve yaklaşık bir ay sonra önde gelen Türk iş adamlarını Devlet Başkanlığı sarayında kabul etmiştir.¹⁰⁶

Aliyev'in iktidarının son yıllarında Azerbaycan, zengin enerji kaynaklarıyla nitelikli ve ucuz işgücü yanında liberal ekonomiye geçme kararlığıyla geleceği parlak bir ülke konumunda olmuştur. Ülke liberal ekonomiye geçiş amacıyla birçok yeni düzenleme gerçekleştirme çabasında olmuştur. Türkiye'yle gerçekleştirdiği eğitim, kültür ve ekonomi alanlarındaki iş birliğine askeri iş birliğini de eklemiştir.¹⁰⁷ Böylece bölgenin daha güvenli olmasının temelleri de atılmıştır.

Aliyev'in ortaya koyduğu “Bir millet iki devlet” söyleminin yanında iki ülke ilişkilerinin ilerleyen süreçte stratejik ve jeostratejik boyutunun daha da ön plana çıktığı söylenebilir. Günümüze yaklaşan süreçte iki ülke arasındaki iktisadi ilişkilerin en önemli alanlarını karşılıklı yatırımlar, ikili ve bölgesel ticaret, global ulaştırma ve enerji tasarımları oluşturmaktadır.¹⁰⁸ Takip ettiği ekonomi politikalarıyla iktisadi alanda gittikçe daha da güçlenen Azerbaycan, bu duruma paralel olarak savunma sanayiine de yatırımda bulunmuş, bu sayede daha güçlü ve gelişmiş bir askeri güce sahip olmuştur. Nihayetinde enerji gelirleri ile

¹⁰⁵ TBMM ZC, Devre: 21, Birleşim: 68, C. 56, 13.03.2001, s. 485.

¹⁰⁶ Caferov ve Aslanlı, a.g.m., s.19.

¹⁰⁷ Atmaca, a.g.e, s.87.

¹⁰⁸ Caferov ve Aslanlı, a.g.m., s.17.

büyüyen ekonomi, askeri gelişimi ve modernleşme sonucunu beraberinde getirmiştir.

Sonuç

1990'ların başında Azerbaycan, iç karışıklıklar içerisinde ve istikrardan çok uzak bir halde bulunuyordu. 3 Ekim 1993 tarihinde Aliyev'in Cumhurbaşkanı seçilmesi, ülkede yaklaşık on yıl sürecek tarihi bir dönemin de başlangıcını oluşturmuştur. İç çalkantıların yoğun olduğu bir dönemde Meclis Başkanlığı görevini üstlenen Aliyev, iktidara geldiğinde popülerdi ve meşruluğu sorgulanamaz bir konumda yer alıyordu. Ancak yine de yönetimde bulunduğu ilk yıllarda ülkede siyasi otoritenin sağlanması ve toprak bütünlüğünün korunması iç politikanın öncelikli hedefi olmuştur. Her şeye rağmen Aliyev, kendisine yönelik pek çok darbe girişiminin de üstesinden gelerek ülke yönetiminde istikrarı sağlayabilmiştir.

Modern Azerbaycan'ın kurucu Devlet Başkanı Aliyev, Cumhurbaşkanlığı görevini yürüttüğü on yıllık süreçte 1994, 1997 ve 2001 tarihlerinde Türkiye'ye üç resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretlerin tümünde TBMM Genel Kurulunda konuşmalar yaparak uzun saatler boyunca milletvekillerine seslenmiştir. Bu yönüyle Haydar Aliyev TBMM'de, KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ın altı konuşmasından sonra en çok konuşan devlet adamı olmuştur.

Yaklaşık 14.232 sözcükten oluşan bu konuşmalarında Aliyev, içerik olarak Azerbaycan tarihi ve kendisinin iktidar yıllarında takip edilen politikalardan bahsetmiştir. Bu durum Azerbaycan dış politikasında Türkiye'nin sahip olduğu ayrıcalıklı konumun bir göstergesi niteliğindedir. Bunun yanında çalışmada Aliyev'in 1994 ve 2001 yılları arasında TBMM'de gerçekleştirdiği üç konuşma sözcük analizi yapılarak aşağıdaki tablo elde edilmiştir:¹⁰⁹

Sözcük/ler	Sayı
Azerbaycan-	251
Türkiye-	196
Müstakil-	46
Mustafa Kemal Atatürk	20

¹⁰⁹ Lexos v4.0 yazılımı kullanılarak metin analizi yapılmıştır.

Bu bağlamda ilgili tablo irdelendiğinde konuşmalara ilişkin analiz ve değerlendirmeleri yapmak mümkündür. Buna göre sözcük olarak Azerbaycan'ın en üst sırada yer alması doğal olarak karşılanmalıdır. Ülkesini yeniden inşa eden Aliyev'in konuşmalarında Azerbaycan merkezde yer almıştır. Zira Aliyev, TBMM'de yaptığı konuşmalarda tarihten iç politikaya, takip edilen uluslararası siyasetten uygulanan iktisadi stratejilere kadar ülke hakkında ayrıntılı açıklamalar yapmış ve üç konuşmasında da ülkenin çok yönlü analizini gerçekleştirerek milletvekillerini geniş bir biçimde bilgilendirmiştir.

Sıralamada Azerbaycan ve Türkiye sözcüklerinin peşi sıra gelmesi iki ülke ilişkilerine verilen büyük önemin göstergesidir. Aliyev, ilk olarak kendisinin ortaya koyduğu "iki devlet-bir millet" söylemi bağlamında "iki ülke ilişkilerinin aynı kökten gelen halkların dostluk ve kardeşlik değerleriyle sürdürüleceğini" ifade etmiştir. Bu doğrultuda başta ekonomi olmak üzere, eğitim ve kültürden dış politikaya kadar Türkiye'yle pek çok alanda iş birliği yapılmış söz konusu ortaklık ilerleyen aşamada jeostratejik bir niteliğe kavuşmuştur.

Tabloda dikkati çeken bir diğer husus müstakil ve Mustafa Kemal Atatürk sözcüklerinin konuşmalarda dikkate değer bir biçimde tekrar edilmiş olmasıdır. Bu durum modern Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucu lideri Aliyev'in dönemin siyasi ve konjonktürel yapısı ile uyumlu olarak bağımsızlığını henüz kazanmış Azerbaycan'ın, Mustafa Kemal Atatürk'ün kayıtsız, şartsız egemenlik ve istiklal prensibi doğrultusunda hareket ettiğini göstermesi açısından da önemlidir. Zira Aliyev, üç konuşmasında da Mustafa Kemal Atatürk'ten pek çok alıntı yaparak onu ön plana çıkarmış bağımsızlığın korunması ve iki ülkenin stratejik iş birliğinin geliştirilmesi noktasının altını pek çok kez çizmiştir. Aliyev buna yönelik olarak şunları söylemiştir:

"Mustafa Kemal Atatürk bugünleri görmüştür. Türkiye, en yakın dost ve gardaş, Azerbaycan müstakil bir devlettir. Onun dostluk gardaşlık münasebetlerine bundan sonra daha da çok ihtiyacı var ve bugünler, dün ve bugün apardığımız [yaptığımız] ve aparacağımız [yapacağımız] danışıklar [görüşmeler] onu gösterir ki, biz, Türkiye'nin, Azerbaycan'a

garşı olan münasebetlerinin bundan sonra da yükselmesine ve bundan sonra da genişlemesine tam ümit besleyebilenk. [besleyebilelim.]”¹¹⁰

Müstakillik sözcüğünün tekrarı noktasında göz önünde bulundurulması gereken diğer bir husus, konuşmaların yapıldığı yıllarda Azerbaycan topraklarının önemli bir kısmının Ermenistan işgali altında olmasıdır. Bu durum dikkate alındığında bağımsızlıkla ilgili sözcük tekrarlarının önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Azerbaycan’da anayasa aynı zamanda ülke bütünlüğü ve bağımsızlığın da garantisi sayılmıştır. Bu yönüyle Haydar Aliyev dönemi ülke tarihinde aynı zamanda hukuka dayalı demokratik devletin temellerinin atıldığı ve modern anayasanın yapıldığı bir süreci de oluşturmuştur.

Yine bu yıllarda uygulamaya konulan sosyal, siyasal ve hukuki düzenlemeler, ülkede istikrarı sağlayarak güven ortamını oluşturmuştur. Bu aşamada başta özelleştirme olmak üzere devreye sokulan iktisadi uygulamalar Azerbaycan ekonomisinin gelişimini sağlamışsa da Haydar Aliyev iktidarının şüphesiz en kritik hamlesi Azerbaycan’ın petrol stratejisinin oluşturulması olmuştur. Ülke coğrafyasında yer alan yer altı ve yer üstü kaynakların optimize edilmiş fiyat ve koşullarla global piyasalara ulaştırılması hedef olarak belirlenmiştir. 1994 yılında imzalanan Asrın Anlaşması ile Aliyev, Rusya’yı devre dışı bırakarak Azerbaycan enerjisini Türkiye üzerinden küresel piyasalara ulaştırmayı başarmıştır. Böylece ülkenin bağımsızlığı bir kat daha güçlenmiştir.

Son olarak Aliyev’in konuşmalarında, TBMM’ye sıklıkla gönderme yapmış olmasının da bir rastlantı olmadığı ifade edilmelidir. Bu durum 1920 yılından beri kesintisiz olarak faaliyet gösteren TBMM’nin Azerbaycan başta olmak üzere geçmişte SSCB egemenliği altında yaşamış tüm Türki Cumhuriyetler için bağımsızlığın ve demokrasinin bir sembolü olması ile açıklanabilir. Bu yönüyle TBMM her zaman merak edilen ve ilgi uyandıran bir konuma sahip olmuştur. Diğer yandan Alivey’in TBMM nezdinde Türkiye’nin Azerbaycan’ı yakından tanınmasına önem verdiği daha önce ifade edilmişti. Bu bağlamda Türkiye’yle yakın ilişkiler geliştirilerek uluslararası alanda aktif bir dış politika takip edilmesine dikkat edilmiştir. Aliyev, iktidarı yıllarında Azerbaycan, ekonomi başta

¹¹⁰ TBMM ZC, Devre: 19, Birleşim: 69, C. 53, 9.02.1994. s.19.

olmak üzere siyasi ve askerî açıdan gelişmeyi hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda Türkiye ise Azerbaycan'ı pek çok alanda desteklemiş, bağımsızlığını ilan ettiği ilk günden itibaren Azerbaycan ordusunun teknolojik gelişimi ve modern askeri eğitimin gelişimi noktasında yardımcı olmuştur.

1998 yılına gelindiğinde Azerbaycan'da başkanlık seçimleri tekrarlanmış, Haydar Aliyev'in bu seçimlerden de zaferle çıkarak oy oranını üç yıl içerisinde %76'ya yükseltmiştir. 2003 yılında Aliyev, iktidarının sonuna yaklaşılırken Azerbaycan, yer altı ve yer üstü zenginlikleri ile nitelikli ve ucuz işgücü ayrıca, serbest pazar ekonomisine geçme kararlığı ile geleceği parlak bir ülke konumunda olmuştur. Diğer yandan Türkiye ile gerçekleştirdiği eğitim, kültür ve ekonomi alanlarındaki iş birliğine ilaveten askeri alanda da geliştirilen iş birliğiyle bölge daha güvenilir bir ortama kavuşmuştur. Ekonomik gelişimin giderek daha fazla ivme kazanması, Azerbaycan'a gelecekte işgale karşı elde edilecek askeri başarıların önünü açmış, kazanılacak zaferlerin zeminini oluşturmuştur. Nihayetinde Azerbaycan, 2020 yılında meydana gelen İkinci Dağlık Karabağ Savaşı'nda Ermenistan'a karşı Türkiye'nin de desteğiyle savaştan galip çıkmıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)
BCA, 30.18.1.2/876-958-1, 29. 04.1997.

Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre: 19, Birleşim: 69, C. 53,
9.02.1994. s.14-22.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre: 20, Birleşim: 89, C. 26,
6.05.1997. s.10-21.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre: 21, Birleşim 68, C. 56,
13.03.2001. s.480-488.

Sürelî Yayınlar

"Azerilerle Güven Tazeleniyor", *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1994.

"Azerbaycan ile Stratejik İş Birliği", *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1997.

"Aliyev'e Atatürk Barış Ödülü Verildi", *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1999.

"Bakü ile Enerjide İkinci Aşama", *Cumhuriyet*, 13 Mart 2001.

Kitap ve Makaleler

Asker, Ali, "Azerbaycan'da Milli Kimlik İnşasında Sosyo-Ekonomik Etkenler ve Millet Olgusunun Fikri Temelleri", *Yeni Türkiye*, 75 (2015), s.516-535.

Aslan, Betül, "Azerbaycan", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5 (1996), s.47-75.

Atmaca, Tayfun, *Küreselleşme Çağında Türkiye-Azerbaycan*, Ankara 2003.

Caferov, Nazım ve Aslanlı, Araz, "Kuzey Kafkasya: Azerbaycan İçin Riskler ve Fırsatlar", *Karadeniz Araştırmaları*, 50 (2017), s.1-16.

Çevikel, Şeyda, "Rezulzade'den İlham Aliyev'e Azerbaycan-Türkiye Siyasi İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme", *Anasay*, 26 (2023), s.156-171.

Derman, Giray Saynur, "Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Siyasi ve Ekonomik Boyutları ve Kamu Diplomasisi", *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2022), s.123-143.

Ergun, Ayça, "Azerbaycan'da Sovyet Sonrası Dönemde Değişim ve Dönüşüm", *Kafkasya'da Değişim, Dönüşüm* (Der. Mustafa Aydın), Ankara 2012. s.7-38.

Hasanoğlu, Murteza, "Azerbaycan Cumhuriyeti", *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2020), s.213-228.

Hasanoğlu, Murteza, "Azerbaycan Xalq Cümhuriyyəti Dövründə Dövlət İdarəçiliyi", *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 1 (2018) s.16-22.

Karimov, Bahadur, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dış Politikası (1993-2003)", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

Özdaşlı, Esmâ, "Bağımsızlığını Yeniden Kazanışının 30. Yılında Azerbaycan", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 255 (2021), s.335-362.

Salmanlı, Zeynep, "1991 Sonrası Türkiye- Azerbaycan İlişkileri", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Azerbaycan Ülke Raporu*, Ankara 1996.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi*, Ankara 1994.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi*, Ankara 1997.

Ünalp, Fatma Rezzan, "Türkiye-Azerbaycan Diplomatik İlişkilerinde Haydar Aliyev Dönemi: "Tek Millet-İki Devlet", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 60 (2023), s.184-195.

Yakar, Ülker, "1920-1930 Yıllarında Azerbaycan'ın Milli ve Manevi Değerlerine Karşı Sovyet Rusya Tarafından Yürütülen Asimilasyon Siyaseti", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1 (2018), s.306-325.

İnternet Kaynakları

Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi Hüquqi Aktların Vahid Elektron Bazası. “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası” <https://e-qanun.az/framework/897> (Erişim Tarihi 17.08.2024)

Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Fermanı “Azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilmiş bir sıra şəxslərin əfv olunması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı” https://frameworks.e-qanun.az/5/f_5852.html (Erişim Tarihi 22.08.2024)

Korkmaz, Telli, “Türkiye-Azerbaycan İlişkileri (1919-1938)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-azerbaycan-iliskileri-1919-1938>. (Erişim Tarihi 17.08.2024).

Ekler

Ek 1. Haydar Aliyev'in İlk Resmi Türkiye Ziyareti 8-11 Şubat 1994.
Cumhuriyet Gazetesi 9 Şubat 1994.

Ek 2. Haydar Aliyev'e Takdim edilen T.C. Devlet Nişanı töreni 5 Mayıs 1997.

Ek 3. Haydar Aliyev'in II. Resmi Türkiye Ziyareti. Cumhuriyet Gazetesi 5- 8 Mayıs 1997.

Ek 4. Haydar Aliyev'e 2 Kasım 1999 tarihinde sunulan Uluslararası Atatürk Barış Ödülü Töreni. Cumhuriyet Gazetesi 1- 2 Kasım 1999.

Ek 5. Haydar Aliyev'in Türkiye'yi son ziyareti. Cumhuriyet Gazetesi 13 Mart 2001.

Extended Abstract

Azerbaijan is called the Turkish Gate in the Caucasus region due to its strategic location. Although the country experienced many difficult periods in the process leading up to its independence, it went down in history as the first democratic republic of the East with the establishment of the Azerbaijan People's Republic on May 28, 1918. This state became independent by participating in the Paris Peace Conference held at the end of World War I on January 11, 1920, and as a result of the joint decision taken in the general assembly of the conference, was recognized internationally. The Azerbaijan People's Republic became the representative of an advanced understanding of democracy compared to its contemporary states in terms of politics and law. It has been an example for both the Turkish-Islamic world and the South Caucasus. In addition, its democratic structure, secularism and the principle of separation of powers based on the understanding of the rule of law have made it an important model for the Republic of Turkey, the foundations of which were laid in 1923. However, the Azerbaijan People's Republic period ended with the occupation of the country's territory by Soviet Russia shortly thereafter .

During the USSR period, the state was established to influence all areas of social life and to ossify the central authority and bureaucracy. The economic and political dissolution policy implemented by Soviet Russia during this period also had an important share in the cultural field. During the end of 1987 and the beginning of 1988, when the Soviet administration continued, the forces that intended to divide Azerbaijan were effective in Armenia's attack on Azerbaijan by creating the Karabakh problem. In this way, the foundations of the first regular and organized sörüyle against Soviet Russia in Azerbaijan were laid, and thus the People's Front Movement emerged. On October 18, 1991, the Constitutional Contract on the Independence of the Republic of Azerbaijan was agreed on, and the goal of becoming a fully independent state was put forward.

Turkey, has recognized Azerbaijan since November 9, 1991. Thus, it became the first country in the world to recognize Azerbaijan.

In the second presidential vote held in June 1992, the leader of the People's Front, Abu Faiz Elchibey, won and became President. In 1993, an uprising in the city of Ganja, influenced by the developments in Nagorno-Karabakh, also affected the capital Baku. For this reason, the Popular Front, represented in power by Abu Faiz Elchibey, was removed from power. Heydar Aliyev, who served as the Speaker of the Parliament during the days of the uprising, was elected President of Azerbaijan on October 3, 1993.

Turkey's goals in this period have been to establish a government in the capital Baku that would be conducive to developing relations between the two countries, to break the influence of Russia's intense influence in the south of the Caucasus, to ensure that Azeris continue to rule the Karabakh region under Armenian occupation, and to take part in potential energy agreements that this country will make.

The official rapprochement between the two countries began with Haydar Aliyev's first official visit to the Republic of Turkey on February 8, 1994. During this period, Aliyev paid a total of fifteen visits to Turkey, three of which were official in 1994 and 1997 and 2001, and two unofficial visits in 1999 and 2001. During these years, relations were established with a stable and trust-based structure. Haydar Aliyev attached great importance to the development of bilateral relations between Turkey and Azerbaijan. For this reason, his working visits to Turkey were effective in bringing international cooperation between the two countries to the forefront. It is seen that the speeches Haydar Aliyev made in The Grand National Assembly of Türkiye (GNAT) during these visits shed light on the political, social and economic policies followed by Azerbaijan.

In fact, it can be seen that the steps taken towards Turkey's rapprochement with Azerbaijan were first taken in the early 1990s with the Cultural and Scientific Exchange Protocol signed on January 10. In the following process, with Azerbaijan gaining its independence in 1992, a common consensus was reached on cultural cooperation. Thanks to this, Turkey agreed to help Azerbaijan with the alphabet change and to support the education reform. On the other hand, it will also help with the establishment of institutions that will provide education in the Turkish language in the country and with meeting all their needs and with the provision of various educational tools. Moreover, it was decided to make all necessary arrangements on important issues such as educating students from Azerbaijan in Turkey. Following this development, an agreement was signed between the two countries in Baku on May 3, 1992 for Education, Training, Expert Services, Technical and Scientific Cooperation.

Heydar Aliyev came to power in 1993, the painful situation in domestic politics has brought about imbalances in the country, especially in the political, social and economic areas. For this reason, the primary goal of the government has been to strengthen political authority and ensure stability in the administration. The extraordinary conditions in which the country is located have necessitated the taking of tough measures in terms of preserving the unity of the country and gaining legitimacy for the government.

Aliyev personally explained these developments in the country in the GNAT between 1994 and 2001. He provided the deputies with a lot of information

about Azerbaijan's domestic politics and also made statements about the many reforms that were carried out in various areas during his rule. Aliyev attached importance to the GNAT getting to know Azerbaijan closely. The frequent coup attempts in the country at various dates damaged the economy and facilitated Armenia's occupation of the country's territory. Following the occupation, a ceasefire was signed between the two countries in May 1994. However, the failure to achieve a definitive peace and the fact that over a million people became refugees in the country also affected social stability. Although Azerbaijan wanted to resolve this issue within the framework of international law, Armenia's reluctance to do so made the situation even more difficult. Due to this situation, Aliyev, who thwarted many coup attempts especially in the early years of his rule, was able to achieve internal stability in Azerbaijan in 1995 at the earliest.

Thus, Azerbaijan adopted its first constitution in November 1995. This constitution included the principles of law, democracy and secular state, thus establishing a democratic state structure based on law. The social, political, legal and economic regulations implemented during this period were major and important steps in the development of the Azerbaijani economy. Thus, with the economic developments achieved, the standard of living of the people increased, as did the welfare of the society.

During the Aliyev years, the cooperation between the two countries in the field of education reached significant dimensions, and Turkey also took many initiatives in the field of education and culture. Between 1992 and 2001, it allocated a significant number of student quotas for secondary and higher education to Azerbaijan. In addition, between 1991 and 1997, the Turkish Ministry of National Education provided financial assistance to the Azerbaijani Ministry of Education .

Azerbaijan, which has solved many political, economic and social problems under the leadership of Heydar Aliyev, has continued the revival process with the steps it has taken. In this process, the sustainability of the state's independence was ensured and the country achieved political stability. Institutional steps were taken to establish a free market by removing structures from the Soviet period in the economy. In this direction, state property was privatized and new property relations were developed. In addition, by signing agreements with important companies in the oil market, the way was opened for the use of the country's energy resources for the people. It has increased the welfare of the people with positive economic policies by ensuring stability in domestic politics. Thus, it has strengthened its power by winning the presidential elections repeated in Azerbaijan in 1998.

In the first years when Heydar Aliyev came to power, Russia was at the forefront in foreign policy, and the focus was on the Russian factor. When Aliyev's period in power is examined, it is seen that the principles of Azerbaijan's foreign policy, from the early period of independence, were based on the principles of strengthening the country's territorial integrity and sovereignty. At this point, it was aimed to pursue an independent foreign policy, to solve the occupation problem between Azerbaijan and Armenia within the framework of the principles determined by international organizations, and to eliminate the problems that emerged with Armenia's occupation of Karabakh. In addition, the state aimed to be a part of the international system and to cooperate with various international organizations, especially NATO.

The founder of modern Azerbaijan, in his parliamentary speeches during his visits to Turkey, emphasized the economic situation of Azerbaijan and the economic policies he followed, and explained them. Azerbaijan signed the Contract of the Century in 1994, and transported its energy resources to international capital markets via pipelines that did not include Russia, via Turkey. Thus, Turkey's dependence on Russia for energy decreased, and its position as a reliable energy transit country was strengthened.

The economic sphere of Turkey and Azerbaijan is the most important bridge between the two countries. When the economic relations of the countries are examined, it is seen that the high-level visits between the two countries since the independence of Azerbaijan have formed the legal basis of economic and commercial relations. The Agreement on the Protection of Mutual Incentives and the Avoidance of Double Taxation was another document signed by Aliyev during this visit. In the following process, many agreements and protocols were signed to develop economic relations. In this context, the Joint Economic Commission for Economic and Commercial Relations between Turkey and Azerbaijan was established and held its first meeting on February 25, 1997.

In the last years of Aliyev's rule, Azerbaijan has become a country with a bright future with its determination to transition to a liberal economy, along with its rich energy resources and qualified and cheap labor force. In the process approaching today, the most important areas of economic relations between the two countries are mutual investments, bilateral and regional trade, global transportation and energy designs. The increasing economic development has paved the way for military successes to be achieved against occupation in the future and has laid the groundwork for victories to be won. Ultimately, Azerbaijan emerged victorious from the Second Nagorno-Karabakh War against Armenia in 2020, with the support of Turkey.